

Andrzej Kowalczyk, akowalcz1@uw.edu.pl

Wydział Geografii i Studiów Regionalnych, Uniwersytet Warszawski

Atrakcyjność turystyczna parków na obszarach miejskich – zarys problemu

Słowa kluczowe: ogród, park miejski, atrakcyjność turystyczna

Abstrakt

Park należy rozumieć jako zaplanowaną przestrzeń pokrytą wprowadzoną przez człowieka, półnaturalną lub naturalną roślinnością. Zazwyczaj powstają one w celu zapewnienia rozrywki i wypoczynku, ale niektóre są zakładane w celu ochrony przyrody. Park i ogród odzwierciedla harmonię, jaka powinna istnieć między człowiekiem a przyrodą. Od czasów starożytnych ogrody były odwiedzane przez podróżników. Niektóre parki i ogrody, jak Central Park w Nowym Jorku, czy Parc Güell w Barcelonie, budzą duże zainteresowanie wśród turystów również obecnie, nie tylko z powodu walorów przyrodniczych, ale i walorów kulturowych. Parki na obszarach miejskich składają się nie tylko z trawników, drzew i skał, ale wiele z nich ma na swoim terenie budynki historyczne, pomniki, fontanny, a także infrastrukturę dla aktywnego wypoczynku – place zabaw, boiska, trasy piesze i rowerowe itp. Artykuł dotyczy atrakcyjności turystycznej parków na obszarach miejskich. Na początku autor przedstawia dane pochodzące z rankingów obejmujących czołowe parki miejskie na świecie. W drugiej części artykułu przedstawiono krótki opis czterech parków miejskich: w Pradze (Czechy), Madrycie (Hiszpania), Isfahanie (Iran) i Victorii (Hongkong).

Wstęp

Ogrody i założenia parkowe były odwiedzane przez podróżujących w celach, które współcześnie można nazwać turystycznymi, prawdopodobnie już w czasach starożytnych. Zainteresowanie nimi wynikało z poszukiwania przez podróżujących miejsc, w których dałoby się zauważyć związki zachodzące między przyrodą a człowiekiem, które to związki występowały (i występują) w większości wierzeń i są podstawą wielu współczesnych systemów religijnych (w tym chrześcijaństwa, islamu, buddyzmu, taoizmu, czy hinduizmu). Jak zauważa A. Studnicka [2007, s. 215-216] *Ogród nie jest, tylko i wyłącznie, definicyjnym dziełem sztuki – „wytworem świadomej działalności człowieka”, artefaktem. Jego specyfika polega na tym, że jest żywym organizmem, mającym za autorów przyrodę i człowieka wielokrotnionego, naznaczonym pewnym rysem nieśmiertelności w możliwościach „zagospodarowania” metamorphosis bytu.*

Chociaż G. Böhme [2002] twierdzi, że dopiero tzw. park krajobrazowy (ogród angielski) stał się symbolem jedności przyrody i kultury, a wcześniejsze założenia parkowe w Europie (podobnie, jak w kulturze islamu) były od początku do końca dziełem człowieka,¹ to jednak ogrody zakładane w Azji Wschodniej od samego początku ich istnienia na ogół były pomyślane tak, aby wykazać związki łączące człowieka z przyrodą. Dlatego też ogrody chińskie, czy japońskie, były m.in. urządzone w taki sposób, aby w jak największym stopniu były wkomponowane w otaczający je krajobraz [Studnicka 2007, s. 217-219; Szymańska 2001, s. 280].

Z tego co wyżej napisano pośrednio wynika, że odwiedzanie w celach turystyczno-wypoczynkowych parków i ogrodów należy uznać za kwintesencję idei turystyki

¹ Świadczył o tym ich geometryczny układ, odpowiednie dobieranie gatunków roślin i miejsca ich sadzenia, a także sposoby utrzymywania ogrodu, które wynikały z przesłanek kulturowych.

zrównoważonej. Ponieważ znaczna część parków i ogrodów znajduje się w miastach, można przyjąć iż ich odwiedzania przez turystów jest formą uprawiania turystyki zrównoważonej na obszarach miejskich. Chociaż niektórzy mogą uważać, że idea turystyki zrównoważonej i koncepcja turystyki miejskiej są sobie przeciwstawne, powstała jeszcze w końcu XIX w. idea miasta-ogrodu autorstwa E. Howarda, rosnąca liczba zwolenników koncepcji *eco-cities*, czy też rozwój dziedziny nauki nazywanej *urban ecology* świadczą, iż nawet w warunkach miejskich koegzystencja człowiek-przyroda jest nie tylko możliwa, ale też pożądana.

Celem przedstawionego niżej tekstu jest wykazanie, że zlokalizowane na obszarach miejskich parki i ogrody służą nie tylko mieszkańcom miast, są ważnym elementem struktury przestrzennej miast i odgrywają znaczącą rolę w ekosystemie miejskim, ale mogą być również postrzegane jako atrakcje turystyczne, łączące w sobie cechy związane zarówno z turystyką przyrodniczą oraz z turystyką kulturową.

Parki i ogrody na obszarach miejskich – krótki zarys historii

Jak wynika z odkryć archeologicznych, zapisów historycznych, a także badań z zakresu architektury krajobrazu, geomorfologii, geografii historycznej i innych nauk o przestrzeni, ogrody były zakładane już w starożytnym Egipcie, przy czym ich rola była często związana z religią. Podobnie było w starożytnej Persji i Medei oraz w Mezopotamii [Dalley 1993]. Jak twierdzi M. L. Gothien [1928a, s. 40-41] przybyli w IV w. p. n. e. do Persji Grecy byli pod wrażeniem tamtejszej sztuki ogrodniczej, czemu dawali wyraz w opisach ziem podbitych przez Aleksandra Wielkiego. W tym miejscu należy zauważyć, że pierwsze parki i ogrody z reguły powstawały w sąsiedztwie rezydencji, czy też grobowców (tak było w Egipcie). Obiekty zakładane przy rezydencjach nie były dostępne dla ogółu i służyły ich właścicielom oraz ich rodzinom, a także były udostępniane gościom. Tym samym nie były one ogólnodostępne. Według wspomnianej M. L. Gothien [1928a, s. 70] dopiero w starożytnej Grecji zaczęto zezwalać na wstęp do parków i ogrodów postronnym, m.in. dlatego, że często otaczały one gimnazjony (*gymnasion*), które z natury rzeczy były udostępniane wszystkim obywatelom płci męskiej [Gothien 1928a, s. 65]. Tradycja ta została przejęta przez państwa hellenistyczne, a następnie cywilizację starożytnego Rzymu.

Chociaż należy przyjąć, że już w czasach starożytnych parki i ogrody cieszyły się zainteresowaniem podróżujących, to jednak informacje na ten temat zaczęły pojawiać się częściej dopiero pod koniec średniowiecza (np. we wspomnieniach z podróży do Azji autorstwa Marco Polo, czy w opisach ibn Batuty) oraz w epoce renesansu. Jako przykład może posłużyć opis parków w Isfahanie, jaki można znaleźć w relacji z podróży do Persji Jeana Chardina [1711], który przybył po raz pierwszy do tego miasta w 1666 r.² Trzeba przyjąć, że zjawisko to było spowodowane nie tylko udostępnianiem ogrodów postronnym, ale także zakładaniem coraz to większej liczby nowych parków, które zaczęły być spostrzegane jako „atrakcje turystyczne” w zbliżonym do obecnego znaczenia tego zwrotu [Kraus 1984, s. 61]. W tym czasie w Europie z licznych parków i ogrodów były znane przede wszystkim Florencja i Rzym, które leżały leżące na głównej trasie (rozpoczynających się mniej więcej w tym czasie) podróży, które przeszły do historii pod nazwą *Grand Tour* [Towner 1995, s. 341]. Świadectwem zainteresowania w epoce *Grand Tour* parkami, ich historią i symboliką – w tym przypadku parkami antycznymi – może być znany esej autorstwa Sir Williama Temple z 1685 r. [Temple 1908]. Wypada jednak wspomnieć, że przedmiotem zainteresowania podróżujących były nie tylko parki przy pałacach, czy ogrody klasztorne (można je uznać za atrakcje związane z *cultural tourism*), ale również obiekty, które dzisiaj nazwalibyśmy, iż mieściły się w kategorii *research tourism*, gdyż

² Pierwsze relacje J. Chardina z podróży do Persji ukazały się już drukiem w 1686 r. [<http://www.iranicaonline.org/articles/chardin-sir-john>, 05.12.2015].

w dużej mierze były odwiedzane przez przyrodników. Jako przykład może posłużyć założony w 1545 r. [Gothien 1928a, s. 243] ogród botaniczny w Padwie. Znaczna część tych parków i ogrodów znajdowała się w miastach i wyraźny wzrost zainteresowania nimi dał się zauważyć w XVIII w. i na początku XIX w., szczególnie wśród Brytyjczyków [Sweet 2012].

Jak już wspomniano, mimo, że już w XVI-XVIII w. coraz częściej zaczęto udostępniać parki i ogrody położone przy rezydencjach, czy klasztorach, które dotychczas były zamknięte dla postronnych (jednym z pierwszych tego rodzaju parków był Großer Tiergarten w Berlinie, który został udostępniony już w 1649 r.), to jednak dopiero w XIX w. zaczęto projektować parki ogólnopubliczne. Pierwsze tego rodzaju obiekty powstały w Wielkiej Brytanii, przy czym należy zaznaczyć, że powstawały one (podobnie jak wspomniany Großer Tiergarten) bądź na obrzeżach miast, bądź też w ich centralnych częściach. Mimo że już wcześniej parki i ogrody w miastach były swoistymi „atrakcjami turystycznymi”, dopiero poczynając od połowy XIX w. zaczęły one być postrzegane, jako istotny walor środowiska miejskiego, który jednocześnie służy mieszkańcom miasta, jak i podnosi jego atrakcyjność dla potencjalnych i rzeczywistych turystów [Law 1996, s. 8].

Ponieważ parki i ogrody występujące obecnie na obszarach miejskich powstawały w różnych epokach historycznych, zakładano je według założeń różnych szkół sztuki projektowania terenów zielonych. Tym samym można przyjąć, że reprezentują one wszystkie najczęściej wyróżniane style, zarówno tzw. formalne (przede wszystkim ogrody perskie arabskie, włoskie, francuskie), jak i nieformalne (główniej ogrody chińskie, japońskie i angielskie). Niektóre z parków zlokalizowanych w miastach mają postać parków naturalnych, czy też przypominają w znacznej mierze las. Nie wchodząc w symbolikę ogrodów, należy wspomnieć, iż ich różne style nawiązują w znacznym stopniu do zasad występujących w poszczególnych religiach oraz związanych z nimi systemów filozoficzno-kulturowych,³ a kwestia stosowanych w nich rozwiązań funkcjonalnych jest niejako wtórna. Często jednak zdarza się, że niektóre ogrody – zwłaszcza większe – składają się z części zaprojektowanych i utrzymanych w różnych stylach. Zjawisko to daje się zauważyć zwłaszcza w parkach zlokalizowanych w Europie, Ameryce Północnej, Ameryce Południowej, Australii i Afryce – w mniejszym stopniu w parkach i ogrodach znajdujących się w Azji. To co wyżej napisano, bardzo często dotyczy parków w miastach, w tym również opisanych w dalszej części prezentowanego tekstu. Jako przykład może posłużyć Parque del Buen Retiro w Madrycie, którego fragmenty zaprojektowano odpowiednio w stylach włoskim, francuskim i angielskim.

Chociaż problematyka związana ze stylami ogrodów wykracza poza temat przedstawianego tekstu, uznano, że należy jednak wspomnieć o najważniejszych cechach stylów, które występują w parkach szerzej opisanych w dalszej części opracowania. Chodzi o style określane jako styl ogrodu włoskiego (dominujący w parku Valdštejnská zahrada), ogrodów angielskiego i francuskiego (Parque del Buen Retiro), a także ogrodów perskiego (przykład Bagh-e Chehel Sotun) i chińskiego (Hong Kong Park).

Ogrody w stylu włoskim mają regularny układ, składający się z wyraźnie zaznaczonych osi i symetrycznych kwater oraz strzyżonej, na ogół wiecznie zielonej, roślinności. Często występują w nich pergole (przejścia porośnięte pnącą się roślinnością) oraz niewielkie zbiorniki wodne o regularnych kształtach. W ogrodach włoskich starano się umieszczać wiele posągów (na ogół nawiązujących do czasów antycznych) i fontann, często sztucznych grot (*grotto*), czy ścian imitujących skały. W ogrodach utrzymanych w tym stylu tworzono także

³ Jak twierdzi A. Studnicka odnosząc się do ogrodów islamskich: *Scenografia arabskiego ogrodu w odmienny sposób realizuje tęsknotę za utraconą szczęśliwością. Dla islamu jest to tęsknota za Edenem. Raj Koranu różni się w zasadniczy sposób od buddyjskiej nirwany, chińskiej nicości, bezprzedmiotowej jedności z wszechświatem. Jest pełnym zmysłowości, pięknym ogrodem kwietnym, obsadzonym drzewami i rozumianym jako środek świata. Ogród islamu, zamknięty i ograniczony murem, jest jego symbolem. Mimetyczność przedstawienia narzuca określony, wymarzony obraz raj. Ogród perski staje się magiczną przestrzenią, miejscem zawieszonym pomiędzy światem materialnym a anielskim* [Studnicka 2007, s. 222-223].

osłonięte gęstymi krzewami zakątki nazywane *giardini segreti* [Gothien 1982a, s. 263].⁴ Inną charakterystyczną cechą ogrodów włoskich było również budowanie wolier dla ptaków.

Ryc. 1a-c. Przykłady ogrodów w stylu: włoskim (Zamek Pieskowa Skala w Pieskowej Skale, Polska), francuskim (Zamek Lednice w Lednicach, Czechy) i angielskim (Královská zahrada w Pradze, Czechy)

Źródło: fot. Anna Kowalczyk, 2007, 2006, 2009.

Ryc. 2a-c. Ogrody w stylu perskim: Lahore Fort w Lahore (Pakistan), Kakh-e Khorshid (Qasr-e Khorsid) w Kalat-e Naderi (Iran), Bagh-e Mahruq w Neyshabur (Nishapur, Nishapur, Iran)

Źródło: fot. Andrzej Kowalczyk, 2006, 2010.

Dla ogrodów francuskich również charakterystyczna jest regularność kompozycji, w której dużą rolę odgrywa symetria dwuboczna względem głównej alei, która przechodzi przez środek ogrodu. Aleje i ścieżki mają prosty przebieg. W stylu tym zarówno drzewa, jak i krzewy są formowane i równo strzyżone. W porównaniu z ogrodami w stylu włoskim, w ogrodach francuskich znacznie większą rolę odgrywają kwiaty (na ogół w postaci regularnych rabat). Ogród francuski, dzięki odpowiedniemu rozplanowaniu alej, szpalerów drzew i krzewów (niekiedy tworzących labirynty) oraz punktów widokowych, składa się z szeregu wnętrz ogrodowych, którym przypisane są różne funkcje. Poszczególne wnętrza ogrodowe często są oddzielone od siebie tzw. boskietami, czyli szpalerami drzew. W tego typu ogrodach (zwłaszcza powstałych w okresie baroku) zwracano szczególną uwagę na zachowanie kontrastu i światłocienia, czemu służyło różnicowanie wysokości terenu w sąsiadujących ze sobą częściach ogrodu oraz odpowiedni dobór roślin. W różnych miejscach ogrodu sytuowano posągi, fontanny, czy ławki, a wzdłuż głównej osi projektowano elementy mające podkreślić reprezentacyjny charakter ogrodu (pawilon, zbiornik wodny, aleję). Niekiedy w ogrodach francuskich tworzone teatry ogrodowe.⁵

Ogrody w stylu angielskim pojawiły się później niż ogrody francuskie. Ich zasadniczą cechą było wkomponowanie ogrodu w krajobraz naturalny, albo tworzenie sztucznego krajobrazu, który przypominałby naturalny. Z tego też względu większość alej i ścieżek była

⁴ Tematyce ogrodów włoskich bardzo wiele miejsca poświęciła w swoim dziele M. L. Gothien [1928a], w którym rozdział *Chapter VII Italy in the time of the Renaissance and the Baroque style* zajmuje strony od 205 do aż 350. Z nowszych opracowań na ten temat należy wymienić książkę C. Lazzaro [1990].

⁵ W dziele M. L. Gothien ogrodom francuskim poświęcono rozdziały *Chapter XII The time of Louis XIV* [1928b, s. 49-108] oraz *Chapter XIII The French garden in European countries* [1928b, s. 111-230], w którym głównie ich cechy zostały krótko ujęte na stronach 111-115.

kręta, a skupiska drzew i krzewów były od siebie oddzielone rozległymi trawnikami, niekiedy również rabatami (nieregularnymi) kwiatowymi. Duże znaczenie dla ogrodów angielskich, z reguły zajmujących większą powierzchnię niż ogrody włoskie, czy francuskie, miało wznoszenie obiektów nawiązujących w zamyśle do przeszłości – sztucznych ruin (np. podobnych do ruin zamków gotyckich), obelisków, mostów, budowli przypominających antyczne świątynie. Często w ogrodach angielskich pojawiają się duże zbiorniki wodne (czasami naturalne), strumyki, niekiedy nawet podmokłości. W różnych miejscach rozmieszczano ławki, często pozostające nieco w ukryciu.⁶

Jak twierdzą niektórzy autorzy, sztuka ogrodów chińskich sięga nawet XVI w. p. n.e. [Pawlak 2009, s. 7], kiedy to zaczęły powstawać ogrody ukształtowane w ścisłym związku z przyrodą, co przejawiało się w wykorzystywaniu rzeźby terenu, uwzględnianiu obecności skał i kamieni, a także układu cieków i zbiorników wodnych. Jednocześnie – co może wydawać się w odniesieniu do tego co napisano paradoksem – od samego początku idea ogrodów chińskich jest szczególnie silnie związana z podstawami filozoficznymi kultury Chin, a także sztuką. Wiele miejsca tej kwestii poświęca A. Pawlak [2009, s. 9]⁷, która już na początku swoich rozważań stwierdza, że *sztuka ogrodów chińskich łączy się ściśle z ewolucją malarstwa. Wiele motywów z przedstawięń malarskich, zaobserwowanych w przyrodzie znajdowało wyraz w kształtowaniu formy plastycznej ogrodów. Na formowanie się postaw artystycznych twórców ogrodów miały także wpływ utwory literackie zawierające opisy przyrody*. Należy także podkreślić, że w ogrodach chińskich dużo miejsca zajmują budynki, z reguły od 15% do 30% powierzchni ogrodu. Ich lokalizacja jest przemyślana, bowiem z jednej strony łączą różne krajobrazy, jednocześnie nadając im uporządkowany charakter [Pawlak 2009, s. 55]. Jak już wcześniej wspomniano, ogrody w stylu chińskim są zaliczane do ogrodów nieformalnych (podobnie, jak i ogrody angielskie). Przejawia się to w nieregularnym rozplanowaniu poszczególnych części ogrodu, braku prostych alej i ścieżek, czy też krzywiźnie wielu elementów architektonicznych (dachów, mostów).⁸

Ogrody perskie,⁹ uważane często za jeden z typów ogrodów islamskich, w swojej klasycznej formie składają się z czterech podstawowych kwadratów (koncepcja *chahar bagh*¹⁰), rozdzielonych od siebie dwoma głównymi osiami – alejami oraz (co bardzo często się zdarzało) kanałami bądź zbiornikami wodnymi o regularnym kształcie. Niekiedy zbiorniki te stanowiły centralną część założenia parkowego i były tak zaprojektowane, aby odbijały się w nich pobliskie drzewa i budowle. W przypadków większych założeń parkowych wspomniane cztery kwadraty były nieraz wielokrotnie powtarzane, przy czym zawsze

⁶ M. L. Gothien poświęca uwagę głównej idei ogrodów angielskich (podając liczne przykłady) w rozdziale *Chapter XV The English landscape garden* [Gothien 1928b, s. 277-321]. Natomiast w następnym rozdziale jej dzieła, dotyczącym ewolucji ogrodów i parków w XIX w., można zauważyć zmiany, jakie zachodziły w projektowaniu ogrodów (nie tylko angielskich) w kolejnych dekadach.

⁷ Wspomniana autorka poświęca uwagę relacjom między ogrodami chińskimi a chińskim malarstwem i literaturą w rozdziałach *Malarstwo krajobrazowe* (strony 29-37) i *Krajobraz i koncepcje artystyczne* (strony 39-56).

⁸ W pracy M. L. Gothien [1928b] poświęconej historii ogrodów na świecie, ogrodom chińskim poświęcono stosunkowo niewiele uwagi, co więcej – omówiono je w jednym rozdziale z ogrodami japońskimi: *Chapter XIV China and Japan*. Zawiera on łącznie 40 stron (od 233 do 273), a podrozdział dotyczący ogrodów chińskich liczy tylko 24 (strony 233-257).

⁹ Do ogrodów perskich zaliczane są także ogrody zakładane w czasach dynastii Wielkich Mogołów w dzisiejszych Indiach (ich północnej części), Pakistanie i Afganistanie.

¹⁰ Idea *chahar bagh* (dosłownie „cztery ogrody”, które symbolizują cztery żywioły – wodę, kurz, wiatr i ogień [Behbahnai, Khosravi 2012, s. 3] – występowała już w ogrodach zakładanych w czasach starożytnej Persji (*vide* Pasargadae) i została przejęta w czasach islamskich [Kalantari 2011, s. 40-43; Walcher 1998, s. 333]. W islamie zasada *chahar bagh* jest utożsamiana z wymienionymi w Koranie czterema rzekami w raju: rzeką wina, wody, mleka i miodu [Kalantari 2011, s. 50].

stanowiły podstawową jednostkę przestrzenną ogrodu perskiego.¹¹ To sprawia, że są one uważane za ogrody formalne.

Ryc. 3a-b. Nan Lin Garden w Koulunie (Chiny, Specjalny Region Administracyjny Hongkong) – ogród w stylu chińskim

Źródło: fot. Anna Kowalczyk, 2011.

„Park miejski”, czy „park w mieście” – podobieństwa i różnice

Termin „park miejski” może być rozumiany bardzo różnie. Według najprostszej definicji „park miejski” to *publiczna zorganizowana miejska przestrzeń zielona pełniąca funkcje wypoczynkowe, a niekiedy także sportowe lub inne. Zazwyczaj zajmuje większą powierzchnię i pełni bardziej złożone funkcje niż ogród miejski. W parku wyznaczone są ścieżki i trasy do spacerowania (zwykle wybrukowane lub wyasfaltowane), w jego obrębie znajdują się także obiekty małej architektury (kosze na śmieci, ławki, latarnie itp.), a często również szalety, place zabaw, amfiteatry, altany, fontanny czy pomniki.*¹² W przytoczonej definicji najważniejszą kwestią jest to, że parki miejskie są już w swoim założeniu, czyli wówczas, gdy zostały zaprojektowane, ogólnodostępne. Istotne jest również to, że stanowią one tę część przestrzeni miasta, która pełni funkcje wypoczynkowe. Trzecią ważną cechą parków miejskich jest ich zróżnicowane zagospodarowanie przestrzenne.

Według niektórych autorów pierwszym parkiem miejskim był Boston Common w Bostonie (obecny stan Massachusetts w Stanach Zjednoczonych), otwarty dla publiczności w 1634 r.. Chociaż w 1728 r. powstała w nim droga, pełniąca rolę promenady, to jednak parkiem miejskim w pełnym tego słowa znaczeniu stał się on w 1830 r., gdy przestał być wykorzystywany jako pastwisko i uzyskał nazwę Washington Park (aczkolwiek już w 1808 r. przylegająca do niego Sentry Street otrzymała nazwę Park Street).¹³

Jednak na ogół za autora koncepcji parku miejskiego (rozumianego jako park publiczny) uważa się Johna Claudiusa Loudona (1783-1843). Uważał on, że szybki rozwój

¹¹ Wiele informacji na temat ogrodów perskich zawiera poświęcona im strona w bazie obiektów wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO *The Persian Garden*, 2011, <http://whc.unesco.org/uploads/nominations/1372.pdf> [05.12.2015].

¹² https://pl.wikipedia.org/wiki/Park_miejski [05.12.2015]. W anglojęzycznej literaturze przedmiotu „park miejski” jest określany jako *urban park*, *metropolitan park*, *municipal park*, jak również *public park*, *public open space* i *municipal gardens*. W jego definicjach podkreśla się, że jest on ogólnodostępny i pozostaje we władaniu władz komunalnych, aczkolwiek może być zarządzany przez firmę prywatną. Istotną cechą tego rodzaju parków są także urządzenia rekreacyjno-sportowe dla dorosłych, place zabaw dla dzieci, miejsca piknikowe, a także urządzenia sanitarne (toalety publiczne) [https://en.wikipedia.org/wiki/Urban_park, 05.12.2015].

¹³J. H. Charleton [1985].

miast i związane z tym trudności z utrzymaniem higieny publicznej wymagają działań planistycznych polegających na świadomym tworzeniu w obrębie miast terenów zielonych, ogólnodostępnych dla mieszkańców i przyjeżdżających. Miały one pełnić dwie zasadnicze funkcje – służyć wypoczynkowi człowieka (rozumianemu jako regeneracja sił oraz rekreacja), jak również pozytywnie oddziaływać na klimat miasta. Za pierwszy park ogólnodostępny, zgodny z koncepcją J. C. Loudona, przyjęto uważać otwarty w 1842 r. Princes Park w Liverpoolu, zaprojektowany przez Josepha Paxtona (1803-1865) i Jamesa Pennethorne'a (1801-1871).¹⁴ Był on jednak własnością prywatną, dlatego niektórzy uważają, że pierwszymi parkami publicznymi w pełnym tego słowa znaczeniu (powstałymi na terenach komunalnych) były Peel Park w Salford (1846) oraz Birkenhead Park w Birkenhead (1847).¹⁵

W XIX w. w dzisiejszych Niemczech pojawiła się idea tzw. parków ludowych (*Volksgärten*). U jej podstaw tkwił pogląd, że parki miejskie powinny nie tylko być miejscem spotkania różnych klas społecznych, ale powinny również być ważnym elementem działań, które dzisiaj określa się mianem polityki historycznej. Dlatego też na ich terenie stawiano pomniki, bramy triumfalne, budynki publiczne (na ogół o funkcjach kulturalnych – np. muzea) itp. Z czasem w wielu parkach miejskich pojawiły się urządzenia rekreacyjne (np. przystanie wodne, korty tenisowe), sportowe (boiska), a także gastronomiczne.

Pod koniec XIX w. koncepcja parków miejskich zaczęła zdobywać popularność w Stanach Zjednoczonych [Sherer 2003], gdzie uważano, że parki publiczne są zgodne z wyznawanymi przez Amerykanów wartościami demokratycznymi, jak również zbliżają człowieka do przyrody. Orędownikiem tworzenia tak rozumianych parków miejskich był Frederick Law Olmsted (1822-1903), który zaprojektował, w istniejącym praktycznie do czasów obecnych kształcie, otwarty w 1857 r. Central Park w Nowym Jorku.¹⁶ Niemal natychmiast po otwarciu Central Park stał się głównym miejscem wypoczynku mieszkańców Nowego Jorku [Taylor 1999], jak również – w dużej mierze ze względu na jego lokalizację – celem odwiedzin przyjeżdżających do miasta turystów.

W tym miejscu należy również wspomnieć o tzw. parkach obwodnicowych, które coraz częściej zaczęły być zakładane w miastach Europy zastępując (zburzone wcześniej) mury miejskie i inne fortyfikacje [Urbańczyk 2012]. Jako przykład mogą służyć Planty w Krakowie lub podobne parki we Frankfurcie nad Menem, Hamburgu, Wiedniu (Stadtspark), czy w Göteborgu. Parkiem powstałym w miejscu dawnej twierdzy jest także Parc de la Ciutadella w Barcelonie.

Ryc. 4a-b. Parki założone w miejscu dawnych fortyfikacji miejskich – Passegiata delle Mura Urbane w Lukka (Włochy) oraz Stadtspark we Wiedniu (Austria)

Źródło: fot. Anna Kowalczyk, 2004, 2013

¹⁴ https://en.wikipedia.org/wiki/Princes_Park,_Liverpool [05.12.2015].

¹⁵ https://en.wikipedia.org/wiki/Birkenhead_Park [05.12.2015].

¹⁶ Drugim projektantem był Calvert Vaux (1824-1895). Przygotowany przez F. L. Olmsteda i C. Vaux'a plan („Greensward Plan”) był realizowany w latach 1857-1873 [https://en.wikipedia.org/wiki/Central_Park, 05.12.2015].

Dynamiczny rozwój parków miejskich został zahamowany w okresie wielkiego kryzysu gospodarczego, który objął Amerykę Północną i Europę na przełomie lat 20.-30. XX w. Również okres II wojny światowej i lata powojenne nie sprzyjały ich tworzeniu, a znaczna część już istniejących podupadła. Odrodzenie idei parków miejskich nastąpiło dopiero w latach 70. XX w., na co istotny wpływ miała coraz większa świadomość ekologiczna społeczeństw krajów wysoko rozwiniętych. Jednak poczynając od końca lat 90. kryzys finansów miejskich w niektórych miastach Stanów Zjednoczonych ponownie sprawił, że zlokalizowane w nich parki objął zastój [Sherer 2003, s. 10-12].

Tab. 1. Najczęściej odwiedzane parki miejskie w Stanach Zjednoczonych w 2013 r.

Nazwa parku	Miasto	Liczba odwiedzających
Central Park	Nowy Jork	40 000 000
National Mall & Memorial Parks	Waszyngton	29 721 005
Lincoln Park	Chicago	20 000 000
Mission Bay Park	San Diego	16 500 000
Balboa Park	San Diego	14 000 000
Golden Gate Park	San Francisco	13 000 000
Forest Park	Saint Louis	12 000 000
Griffith Park	Los Angeles	12 000 000
Coney Island Beach and Boardwalk	Nowy Jork	10 600 000
Prospect Park	Nowy Jork	10 000 000
Fairmount Park	Filadelfia	10 000 000

Źródło: opracowano na podstawie 2014 City Park Fact [2014, s. 30].

Zjawisko to jednak nie wystąpiło w Europie i Azji Wschodniej, gdzie w ostatnich latach w wielu miastach powstały nowe parki (np. w Madrycie – Parque Lineal del Manzanares, Parque Juan Carlos I, Berlinie – Gärten der Welt w dzielnicy Marzahn, czy w Koulunie w Specjalnym Regionie Administracyjnym Hongkong). Wiele w nich powstało w ramach działań rewitalizacyjnych – np. Park am Gleisdreick w Berlinie znajduje się na dawnych terenach kolejowych, a Landschaftspark Duisburg-Nord na obszarze obejmującym nieczynną hutę żelaza.

Ryc. 5a-b. Parque Lineal del Manzanares w Madrycie (Hiszpania) oraz Park am Gleisdreick w Berlinie (Niemcy)

Źródło: fot. Anna Kowalczyk, 2015, 2014.

Parki i ogrody w miastach od dawna były przedmiotem badań w ramach architektury krajobrazu oraz historii. Jednak w ostatnich latach dał się zauważyć wyraźny wzrost zainteresowania tą tematyką wśród planistów przestrzennych i geografów, w tym badaczy

zajmujących się turystyką i wypoczynkiem.¹⁷ Szeroki przegląd badań dotyczących różnych aspektów odwiedzania parków można znaleźć w artykule A. J. Veal'a [2006]. Chociaż celem prowadzonych w tym zakresie badań są głównie motywacje i zachowania odwiedzających parki [Ballantyne i in. 2008; Bangs, Mahler 1970; Barker i in. 2014; Bowler i in. 1976; Boyle 1983; Burgess i in. 1988, Chiesura 2004; Cohen i in. 2006; Ho i in. 2005], rzadziej kwestie ekonomiczne [Connell 2005; Garrod i in. 1993; Harnik, Welle 2009; Konijnendijk 2013; Wilkie, Roach 2004]. W tym miejscu należy zwrócić uwagę, że w ostatnich latach badania na temat parków w miastach są prowadzone nie tylko w Stanach Zjednoczonych, Kanadzie, Wielkiej Brytanii, czy Australii, ale coraz częściej w Chinach [Liu i in. 2010; Wong, Domros 2004] oraz w Iranie, co nie powinno dziwić ze względu na szczególne znaczenie parków i ogrodów w kulturze islamskiej, a zwłaszcza irańskiej (a właściwie perskiej). Jako przykład interesujących badań dotyczących roli parków w strukturze przestrzennej miasta i ich znaczeniu społeczno-kulturowym mogą służyć interesujące studia prowadzone w Tabrizie, Teheranie i Meshhedzie [Breuste, Rahimi 2015; Eskandari, Oladi Ghadikolaei 2013; Rahnama, Akbari 2013].

Mimo że tematyka ogólnodostępnych terenów zielonych w miastach budzi duże zainteresowanie badaczy, w analizach tych rzadko podejmowana jest kwestia atrakcyjności parków i ogrodów dla przyjezdnych. Do nielicznych wyjątków należą zarówno studia teoretyczne [Archer 2006; Zheng i in. 2007], jak i badania empiryczne, w rodzaju tych jakie przeprowadzono w Granadzie [Murillo Viu i in. 2008]. Trudno wytłumaczyć ten brak szerszego zainteresowania turystycznymi aspektami parków i ogrodów miejskich, aczkolwiek znaczące jest, że w artykule G. Ashwortha i S. J. Page'a będącego omówieniem badań w zakresie turystyki w miastach nie ma praktycznie wzmianki na ten temat [Ashworth, Page 2011]. Po dłuższym zastanowieniu się nie powinno to jednak budzić większego zdziwienia, gdyż – mimo że w teoretycznym artykule A. A. Lew'a z 1987 r. parki są wymieniane jako atrakcja turystyczna [Lew 1987] – badania przeprowadzone w 50 aglomeracjach położonych w Stanach Zjednoczonych i w Kanadzie wykazały, iż odwiedzający je turyści kierują się najczęściej motywacjami związanymi z rozrywką i chęcią dokonania zakupów [*Factors influencing visitor's choices to visit urban destinations. Prepared for: Ontario Ministry of Tourism and Recreation Canadian Tourism Commission Canadian Heritage Parks Canada 2004, s. 21*], aczkolwiek wśród wykorzystanych podczas badań zmiennych były również parki i tereny zielone.

Atrakcyjność turystyczna parków położonych w miastach

Już z tego co wyżej napisano wynika, że parki i ogrody zlokalizowane na obszarach leżących w granicach miast lub w ich bezpośrednim sąsiedztwie pełnią nie tylko ważną rolę w zaspokojeniu potrzeb wypoczynkowych mieszkańców miast, ale są także przedmiotem zainteresowania turystów. Miastami, które są znane ze swoich parków i niekiedy wykorzystują to w promocji turystycznej są np. wspomniane Florencja i Rzym (Włochy), Kioto (Japonia), Suzhou (Chińska Republika Ludowa), Isfahan (Iran), czy Lahore (Pakistan). Nic więc dziwnego, że co jakiś czas pojawiają się rankingi miast uznawanych za atrakcyjne właśnie ze względu na znajdujących się w nich parki. Zgodnie z jednym z takich rankingów, za miasta na świecie szczególnie wyróżniające się z racji parków uznano (kolejno): Nowy Jork, Barcelonę, Londyn, Paryż, Monachium, Chicago, San Francisco, Melbourne, Tokio i Filadelfię [Atlas Heelan 2015]. Z kolei według innego rankingu, w 2013 r. w Stanach

¹⁷ W omówieniu literatury przedmiotu świadomie pominięto opracowania dotyczące kwestii *stricte* przyrodniczych oraz architektonicznych i urbanistycznych związanych z występowaniem parków na terenach miejskich. Chociaż tego rodzaju badań jest najwięcej, nie dotyczą one problemu, jaki jest tematem przewodnim prezentowanego tekstu.

Zjednoczonych z uwagi na znajdujące się w nich parki szczególnie atrakcyjne były (kolejno): Minneapolis, Nowy Jork, Boston, Sacramento, San Francisco, Waszyngton, Portland, Virginia Beach, San Diego i Seattle [Warner 2013]. Drugi ranking nie miał charakteru *stricte* subiektywnego, gdyż został oparty na wyliczeniach nazwanych ParkScore®. Wskaźnik ten uwzględnia odpowiednio: w 1/3 zmienne związane z powierzchnią parków (w przeliczeniu na mieszkańca miasta oraz w udziale procentowym względem powierzchni całkowitej miasta), w 1/3 zagospodarowanie parków (wydatki na zielen miejską w przeliczeniu na mieszkańca oraz średnia liczba zlokalizowanych w parkach urzędzeń) oraz w 1/3 dostępność parków (mierzoną odsetkiem ludności miasta mieszkającej w odległości mniejszej niż 10 minut od najbliższego parku).¹⁸ Jednak podana wyżej procedura wskazuje, że indeks ParkScore® służy bardziej ocenie znaczenia zieleni miejskiej dla mieszkańców niż dla odwiedzających miasto.

Problem oceny parków według ich atrakcyjności (jakby nie była ona rozumiana) nawiązuje do podejścia stosowanego od lat w architekturze krajobrazu. Poczynając od lat 70. XX w. w literaturze przedmiotu często można spotkać opracowania posługujące się metodą wprowadzoną przez S. Kaplana [Kaplan, Wendt 1972; Kaplan 1979], która polega na poddawaniu analizie parków i ogrodów z uwzględnieniem ich złożoności (*complexity*), spójności (*coherence*), czytelności (*legibility*) i tajemniczości (*mystery*).¹⁹

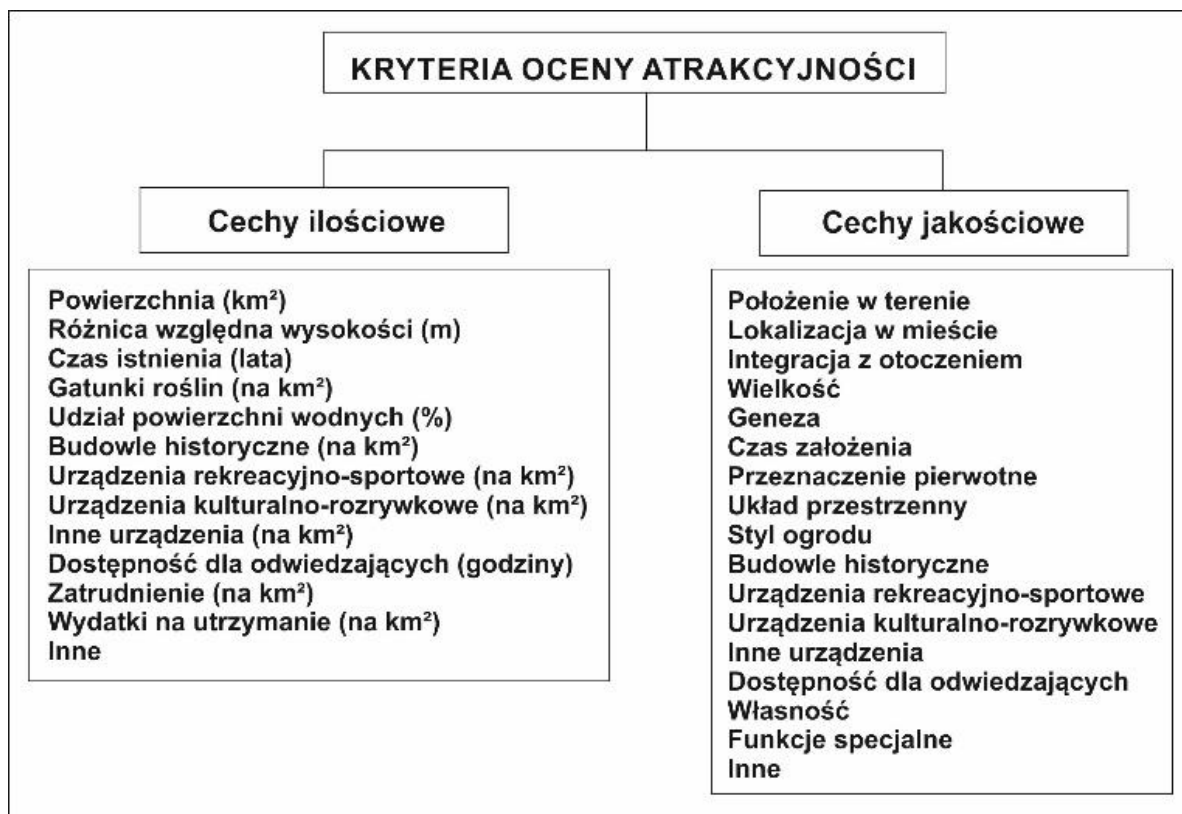
W ujęciu geograficznym, a zwłaszcza zgodnie z podejściem stosowanym w geografii miast, parki i ogrody na terenach miejskich można rozpatrywać uwzględniając szereg kryteriów [More i in. 1988], zarówno ilościowych, jak i jakościowych. Parki można oceniać np. biorąc pod uwagę ich:

- położenie geograficzne (np. na wzniesieniach, na równinie, w dolinie, nad zbiornikiem wodnym)
- lokalizację w obrębie miasta (np. położenie centralne, pośrednie, peryferyjne),
- genezę (parki będące pozostałością lasów naturalnych i parki założone przez człowieka),
- pierwotne przeznaczenie (np. występujące przy rezydencjach, czy przyklasztorne, *stricte* miejskie),
- dominujący układ przestrzenny (regularny, nieregularny),
- styl (np. angielski, francuski, włoski, chiński, japoński, perski),
- własność (publiczna, prywatna),
- czas założenia,
- urządzenia rekreacyjno-sportowe (z uwzględnieniem rodzaju, liczby obiektów),
- urządzenia kulturalno-rozrywkowe (jak wyżej),
- stopień integracji z najbliższym otoczeniem (dotyczy to głównie parków na obrzeżach miast, ale nie tylko),
- dostępność dla odwiedzających (nieograniczoną, ograniczoną),
- wielkość (wyrażoną w jednostkach powierzchni),
- obecność obiektów historyczno-kulturowych,
- funkcje specjalne (np. ogrody botaniczne, ogrody zoologiczne),

i inne czynniki (w tym ich przystosowanie dla osób niepełnosprawnych).

¹⁸ <http://parkscore.tpl.org/methodology.php> [05.12.2015].

¹⁹ Terminy w języku polskim zostały przytoczone za A. Zachariasz [2011, s. 318].

Ryc. 6. Przykładowe kryteria oceny atrakcyjności turystycznej parków na obszarach miejskich
Źródło: opracowanie własne.

Ponieważ parki i ogrody były i są projektowane głównie w celach rekreacyjnych, bardzo często są lokalizowane na terenach o dużej atrakcyjności krajobrazowej, a więc na stokach gór, zboczach dolin rzecznych, czy też na wysokich brzegach mórz. Dawniej za ich lokalizacją właśnie w takich miejscach przemawiało również to, że tego rodzaju tereny były mniej przydatne dla rolnictwa, a obecnie – dla funkcji mieszkalno-usługowych i przemysłowych. Położenia na wzniesieniach, czy też stokach górskich dotyczy wielu parków chętnie odwiedzanych przez turystów, jak np. Parc Güell oraz Jardíns Mossén Costa i Llobera w Barcelonie (Hiszpania), Jardim Tropical Monte Palace w Funchal na Maderze (Portugalia), Griffith Park w Los Angeles czy (częściowo) Velká Fürstenberská zahrada i położona na tarasach nad Wełtawą część wzgórze Letná nazywana Letenské sady w Pradze (Czechy).

Ryc. 7a-b. Główne schody w Parc Güell w Barcelonie (Hiszpania) oraz tarasy w Jardim Tropical Monte Palace w Funchal (Portugalia)

Źródło: fot. Katarzyna Kowalczyk, 2009; Andrzej Kowalczyk, 2009.

Z kolei typowym parkiem o położeniu centralnym względem obszaru zajmowanego przez miasto są Hyde Park, Saint James's Park, Green Park, czy Kensington Gardens w Londynie, jak również Jardín des Tuileries w Paryżu. Z kolei Parc del Laberint d'Horta w Barcelonie, czy Izmaylovskiy Park w Moskwie można uznać za parki położone peryferyjnie. W tym kontekście lokalizację pośrednią mając natomiast takie parki jak Sokolniki w Moskwie, czy Greenwich Park w Londynie, gdyż są one położone zdecydowanie poza centrum, ale jeszcze nie na peryferiach.

Ryc. 8a-b. Fragment Parque Florestal de Monsanto w Lizbonie (Portugalia) oraz Parc del Laberint d'Horta w Barcelonie (Hiszpania). Przykłady parku przypominającego las naturalny oraz parku w całości zaprojektowanego przez człowieka

Źródło: fot. Anna Kowalczyk, 2014, 2015.

Jako przykłady parków będących *de facto* lasami naturalnymi można podać położony w zachodniej części Lizbony Parque Florestal de Monsanto, znajdujący się na zachodzie Madrytu Casa de Campo, czy też obszary chronione Parque Nacional da Tijuca w górach wznoszących się pośrodku aglomeracji Rio de Janeiro oraz Bukhansan National Park w Seulu. Do kategorii tej można włączyć liczne tereny zielone na obrzeżach Berlina – np. Forst Grunewald – które, mimo że występują na ich obszarze obiekty wzniesione przez człowieka, przypominają one bardziej lasy naturalne, niż parki. Podobnie jest z Parkiem Młocińskim (Las Młociński) w północnej Warszawie oraz Lasem Kabackim w jej południowej części. Nie ma natomiast potrzeby szerzej zastanawiać się nad przykładami parków założonych w miastach przez człowieka – wystarczy wspomnieć Hyde Park w Londynie, Łazienki w Warszawie, czy Central Park w Nowym Jorku.

Przechodząc do omówienia czwartego kryterium, jako park zlokalizowany przy rezydencji można wymienić park w Pradze nazywany Valdštejnská zahrada, który powstał przy pałacu (Valdštejnský pałac). Natomiast parkiem zdecydowanie miejskim jest wymieniony wcześniej Central Park.

Oceniając parki ze względu na ich układ przestrzenny, jako przykład parku o układzie regularnym można podać przykład park przy pałacu Belvedere w Wiedniu oraz Shalimar Bagh (Shalimar Gardens) w Lahore (Pakistan), a z kolei parkiem o zdecydowanie nieregularnym układzie jest wspomniany Parque Florestal de Monsanto w Lizbonie, czy też Parc Güell w Barcelonie.

Ze względu na styl, w jakim został zaprojektowany park, jako przykład ogrodu perskiego można podać Bagh-e Chehel Sotun przy pałacu Chehel Sotun w centrum Isfahanu (Iran), a z kolei parkiem utrzymanym w stylu ogrodu chińskiego jest Nan Lian Garden w Koulunie (Chiny, Specjalny Region Administracyjny Hongkong).

Chociaż parki *stricte* miejskie są z definicji parkami publicznymi i najczęściej pozostają własnością komunalną, na obszarach miejskich można również spotkać parki prywatne, które są jednocześnie ogólnodostępne (zazwyczaj po uiszczeniu opłaty). Jako przykład może posłużyć założony w 1774 r. w Puerto de la Cruz na Teneryfie (Hiszpania) park Jardín Sitio Litre, znany z licznych okazów orchidei, a także wizyt: w 1799 r. niemieckiego przyrodnika

Aleksandra von Humboldta, a w 1927 r. brytyjskiej pisarki Agathy Christie.²⁰ Jardín Sitio Litre jest najlepszym przykładem na potwierdzenie tezy, że o atrakcyjności turystycznej parków mogą decydować zarówno względy przyrodnicze (orchidee), jak i dziedzictwo kulturowe w postaci niematerialnej (osoby A. von Humboldta i A. Christie).

Ryc. 9a-b. Park Jardín Sitio Litre w Puerto de la Cruz na Teneryfie (Hiszpania). Wejście do parku (ze zdjęciami informującymi, że odwiedzili park A. von Humboldt i A. Christie) oraz ekspozycja poświęcona pobytowi na Teneryfie A. Christie

Źródło: fot. Anna Kowalczyk, 2014.

Pozostałych kryteriów, jakie mogą być uwzględnione dla przeprowadzenia typologii (bądź klasyfikacji) jakościowej parków i ogrodów w miastach nie ma potrzeby omawiać, gdyż wydają się one być oczywiste. Warto jednak nadmienić, że zarówno parki i ogrody projektowane przed wiekami, jak i urządzone obecnie, bardzo często posiadały i posiadają różnego rodzaju zagospodarowanie rekreacyjno-sportowe, kulturalno-rozrywkowe, pozwalające na organizowanie wystaw, czy też gastronomiczne. Poczynając od XVIII w. w wielu z nich wznoszono altany i letnie pawilony, amfiteatry, muszle koncertowe i widownie, wypożyczalnie sprzętu wodnego, czy też letnie kawiarnie. W licznych parkach urządzono boiska sportowe, pola do gry w krykieta, korty tenisowe, lodowiska, czy baseny pływackie (np. Kowloon Park w Koulunie, Chiny, Specjalny Region Autonomiczny Hongkong), a w niektórych nawet tory wyścigów konnych, czy pola do gry w golfa, bądź w polo.

Ryc. 10a-b. Urządzenia rekreacyjno-turystyczne w Parque Florestal de Monsanto w Lizbonie (Portugalia)

Źródło: fot. Anna Kowalczyk, 2014; Andrzej Kowalczyk, 2014.

²⁰ <http://cafeorquideatenerife.com/sitio-litre> [05.12.2015].

Należy także wspomnieć, że ze względu na stopień integracji z najbliższym otoczeniem można wśród nich wydzielić takie, które stanowią naturalne przejście do lasów otaczających miasto, czy też innych terenów zielonych w obrębie miasta, jak również takie, które są otoczone przez zwartą zabudowę (jak np. Central Park w Nowym Jorku). O integracji bądź jej braku z otoczeniem można mówić również wówczas, gdy park jest oddzielony od otoczenia murami i dostęp do niego jest jedynie po przekroczeniu bramy. Takim parkiem odizolowanym od otoczenia jest – co w tym przypadku jest naturalne, gdyż leży on na wzniesieniu między dawną fortecą (Lahore Fort, inaczej Shahi Qila) a głównym meczetem (Badshahi Mosque) – jest Hazuri Bagh w Lahore (Pakistan).²¹ Natomiast parkiem zintegrowanym z otoczeniem jest Jallianwala Bagh w Amritsar (Indie). Należy przy okazji wspomnieć, że oba parki pełnią istotną rolę z punktu widzenia turystyki kulturowej, gdyż w pierwszym jest grobowiec poety i filozofa Muhammada Iqbala (ryc. 11a), a drugi był w 1919 r. miejscem masakry żołnierzy indyjskich przez Brytyjczyków (ryc. 11b).

Ryc. 11a-b. Parki Hazuri Bagh w Lahore (Pakistan) oraz Jallianwala Bagh w Amritsar (Indie). Przykłady parków niezintegrowanego i zintegrowanego z bezpośrednim ich otoczeniem
Źródło: fot. Andrzej Kowalczyk, 2006.

Z kolei odnosząc się do ich dostępności, niektóre parki i ogrody są otwarte dla odwiedzających przez cały czas (np. Ogród Saski w centrum Warszawy), a inne są na noc zamykane (np. Łazienki w Warszawie). W tym miejscu należy nadmienić, że dosyć często kwestia stopnia zintegrowania parku z jego otoczeniem jest związana z jego dostępnością. Wskaźnikiem stopnia dostępności parku może być także to, czy wstęp do niego jest płatny, czy wolny.

Na zakończenie omawiania sposobów klasyfikacji parków z uwzględnieniem różnych kryteriów należy wspomnieć o obiektach pełniących funkcje specjalne, jak ogrody botaniczne, czy ogrody zoologiczne. Chociaż pełnią one nie tylko funkcje wypoczynkowe, ale także edukacyjne i naukowo-badawcze, z reguły są one spostrzegane jako miejsca o dużej atrakcyjności turystycznej. Jako przykłady takich parków, ze względu na ich oryginalność w stosunku do większości ogrodów zoologicznych, mogą np. służyć park gromadzący ptaki Taman Burung (Kuala Lumpur Bird Park) i park z licznymi gatunkami motyli Taman Rama Rama (Kuala Lumpur Butterfly Park) w stolicy Malezji [Kromolicka 2010, s. 26-27].

Reasumując, należy przyjąć, że wymienione wyżej (i inne) czynniki mają wpływ na atrakcyjność parku lub ogrodu zarówno dla mieszkańców miasta, jak i turystów. Właśnie

²¹ Jak twierdził C. M. Villiers Stuart [1913, s. 130], obecny Hazuri Bagh jest jedynym przypadkiem z czasów dynastii Wielkich Mogołów lokalizacji parku w obrębie terenów zajmowanych przez tak duży meczet.

ta druga kwestia, atrakcyjność turystyczna parków zlokalizowanych na obszarach miejskich, będzie w prezentowanym tekście przedmiotem dokładniejszej analizy.

Z przedstawionych wyżej rozważań pośrednio wynika, że część wymienionych jako przykłady parków i ogrodów można uznać za istotne symbole miast, w jakich się znajdują. Tak jest m.in. w przypadku warszawskich Łazienek, londyńskiego Hyde Park, leżącego w Isfahanie Bagh-e Chehel Sotun, czy nowojorskiego Central Park, który jest rocznie odwiedzany przez około 40 mln osób.²² Podane parki, podobnie jak wiele innych (np. Parc Güell w Barcelonie, Parque del Buen Retiro w Madrycie, czy Jardín du Luxembourg w Paryżu) są jednymi z ważniejszych atrakcji turystycznych miast, w których są położone. Chociaż trudno przyjąć, że głównym powodem przyjazdu większości turystów do Londynu, Paryża, Barcelony, Rzymu, Wiednia i Berlina, czy też Nowego Jorku, Tokio bądź Bangkoku, jest pragnienie odwiedzenia któregoś z parków, to jednak można założyć, że znacząca większość przyjeżdżających do Nowego Jorku pójdzie do Central Park, a turyści odwiedzający Barcelonę zechcą odwiedzić Parc Güell. Teza ta znalazła potwierdzenie w trakcie badań wśród odwiedzających wspomniany Central Park. Dowiodły one, że 16% objętych badaniami respondentów stanowili zagraniczni turyści, a 12% turyści krajowi [Report on the public use of Central Park 2011, s. 17]. Do podobnych wniosków doszli autorzy badań przeprowadzonych w Santiago de Compostela (Hiszpania), którzy stwierdzili, że znaczna część pielgrzymów i turystów przybywających do znajdującego się w tym mieście sanktuarium, odwiedza parki Parque de la Alameda y de Santa Susana oraz Parque de Belvis [Park Atlantic urban parks and green areas action plan. For cities of Angers, Limerick, Pau-Pyrénées, Santiago de Compostela, Vila Nova de Famalicão 2012, s. 62].

Opisane wyżej zjawisko dostrzegli amerykańscy planiści formułując cztery powody, dla których parki powinny być uwzględniane w kierowanych do turystów działaniach promujących miasto. Ich zdaniem, po pierwsze parki są miejscami, w których często organizowane są wydarzenia kulturalne przyciągające do miasta turystów. Po drugie, w parkach – zwłaszcza w mniejszych miastach – często odbywają się zawody sportowe, stanowiące ważne źródło dochodów sektora turystycznego i instytucji miejskich. Po trzecie, na terenie dużych parków miejskich są często zlokalizowane ogrody zoologiczne, pomniki, muzea, czy obiekty zabytkowe, które są ważnymi atrakcjami turystycznymi. Po czwarte, parki – z racji walorów krajobrazowych i sposobu zaprojektowania – są „żywymi dziełami sztuki”, co również ma wpływ na atrakcyjność turystyczną [How cities use parks to...promote tourism 2005]. Autorzy wspomnianego raportu jako przykłady potwierdzające sformułowane przez siebie tezy powołują się na Hermann Park w Houston (na którego obszarze są m.in. ogród zoologiczny, ogród botaniczny, akwarium, muzeum historii naturalnej, planetarium i amfiteatr), Balboa Park w San Diego (w granicach którego jest m.in. z 15 muzeów, z których część mieści się w budynkach nawiązujących stylem do hiszpańskiej architektury kolonialnej), Prospect Park w Nowym Jorku, Golden Gate Park w San Francisco oraz Grant Park i Millennium Park w Chicago. Za uwzględnianiem parków i ogrodów w miejskiej polityce turystycznej opowiada się również D. Archer, który przytacza dane pochodzące z Wielkiej Brytanii i Australii. Wynika z nich, że np. w 1995 r. 20% turystów, jacy przybyli do Londynu, odwiedziło parki wchodzące w skład Royal Parks of London, zaś wśród odwiedzających Royal Botanic Gardens w Sydney 29% stanowili turyści zagraniczni, a 10% krajowi [Archer 2006, s. 278-279].

Biorąc to co wyżej napisano pod uwagę, punktem wyjścia dla dalszych rozważań stały się zamieszczone w Internecie rankingi parków położonych w miastach na świecie, które pojawiły się na stronach WWW (*World Wide Web*) po wpisaniu w wyszukiwarce Google frazy „*Top urban parks in the world*”. Chociaż stron zawierających tego rodzaju rankingi stwierdzono kilkanaście (niektóre podawały jedynie 7 parków, inne 14) dla celów

²² 2014 city park facts [2014, s. 30] Według informacji podawanych przez zarząd Central Park, jest on odwiedzany rocznie przez 42 mln osób [http://www.centralparknyc.org/about/about-cpc, 05.12.2015].

analizy wybrano 10. Autorami wziętych pod uwagę rankingów byli na ogół dziennikarze zajmujący się turystyką (w dalszej części tekstów będą oni nazywani „ekspertami”). Niektóre rankingi zostały zamieszczone na stronach prasowych, a niektóre na stronach bezpośrednio związanych z szeroko rozumianym sektorem turystycznym – np. należących do firm zajmujących się usługami hotelowymi, czy wynajmowaniem samochodów.

Tab. 2. Parki w miastach na świecie spostrzegane przez portale w Internecie jako najbardziej atrakcyjne

L.p.	Park	Miasto	Państwo	Liczba rankingów uwzględniających park	Suma punktów uzyskana w 10 rankingach	Ocena według Użytkowników Google w dniu 18.11.2015 (09:30-10:00)
1	Central Park	Nowy Jork	Stany Zjednoczone	8	59	4,7 (n=1986)
2	Parc Güell	Barcelona	Hiszpania	9	49	4,3 (n=1051)
3	Parque Ibirapuera	São Paulo	Brazylia	7	39	4,6 (n=1341)
4	Stanley Park	Vancouver	Kanada	5	34	4,6 (n=340)
5	Hyde Park	Londyn	Wielka Brytania	3	23	4,6 (n=826)
6	Jardín du Luxembourg	Paryż	Francja	5	23	4,6 (n=511)
7	Phoenix Park	Dublin	Irlandia	2	11	4,4 (n=165)
8	Forest Park	Saint Louis	Stany Zjednoczone	2	11	4,8 (n=160)
9	Parque Florestal de Monsanto	Lizbona	Portugalia	2	9	5,0 (n=1)
10	Englischer Garten	Monachium	Niemcy	2	8	4,7 (n=212)
	Golden Gate Park	San Francisco	Stany Zjednoczone	2	8	4,6 (n=553)
	Lumphini Park	Bangkok	Tajlandia	2	8	4,7 (n=95)

Źródło: opracowane własne na podstawie 10 Most Famous Urban Parks In The World [bez roku wydania]; M. Collet [2011]; K. Conard [2013]; M. Dunn [2015]; R. Frische [2012]; R. James [2014]; R. Moore [2015]; The World's Best and Worst Parks; S. Valera [2015]; World's 15 most beautiful city parks [bez roku wydania].

Łącznie w objętych analizą rankingach eksperci wymienili 58 parków, przy czym najwięcej punktów otrzymały: Central Park (Nowy Jork), Parc Güell (Barcelona), Parque Ibirapuera (São Paulo), Stanley Park (Vancouver), a następnie Hyde Park (Londyn) i Jardín du Luxembourg (Paryż). Przewaga wymienionych nad kolejnymi parkami, jakie zostały zamieszczone w tabeli 2, jest bardzo wyraźna. Należy nadmienić, że poza parkami podanymi w tabeli dwaj eksperci wymienili Hibiya Kōen (Hibiya Park, Tokio) oraz Griffith Park (Los Angeles). Pozostałych 46 parków zostało podanych jedynie przez pojedynczych ekspertów. Spośród nich Royal Botanic Gardens (Melbourne), Jardín Plaza Hidalgo (Meksyk) i Fort Canning Park (Singapur) znalazły się na pierwszym miejscu, a Wāngshīyuán (Master of the Nets Garden, Suzhou), Royal Djurgården (Sztokholm), Parc des Buttes-Chaumont (Paryż) oraz Hama-rikyū Onshi Teien (Hamarikyu Gardens, Tokio) na drugim. W tym miejscu należy nadmienić, że jedyny park w Polsce – pod nazwą „Silesian Zoological Garden” (Chorzów), a więc prawdopodobnie ekspert miał na myśli Park Śląski – został przez jednego z oceniających podany na trzecim miejscu.²³

²³ Pełny wykaz wymienionych parków przedstawia się następująco: Balboa Park (San Diego), Běihǎi Gōngyuán (Beihai Park, Pekin), Bičevskiy Park (Moskwa), Birkenhead Park (Birkenhead), Bois de Boulogne (Paryż), Bosque de Chapultepec (Meksyk), Bosques de Palermo (Buenos Aires), Boston Public Garden (Boston), Butchart Gardens (Brentwood Bay), Bukit Timah Nature Reserve (Singapur), Parc des Buttes-Chaumont (Paryż), Centennial Park (Sydney (Meksyk), City Park (Nowy Orlean), Flagstaff Gardens (Melbourne), Fort Canning Park (Singapur), Giardini di Boboli (Florencja), Grant Park (Chicago), Hama-rikyū Onshi Teien (Hamarikyu Gardens, Tokio), Hampstead Heath (Londyn), High Line (High Line Park, Nowy Jork), Hong Kong

Ustosunkowując się do wyników otrzymanych w drodze analizy objętych badaniami rankingów warto poświęcić nieco uwagi parkom, które zostały uznane przez ekspertów za najbardziej atrakcyjne.

Central Park (Nowy Jork)

Decyzja władz Nowego Jorku o utworzeniu na Manhattanie dużego parku krajobrazowego zapadła w lipcu 1853 r.²⁴ Został on nazwany „Central Park” i początkowo liczył 315 ha (1857 r.). W 1858 r. ogłoszono konkurs na projekt parku, który wygrali wspomniani już F. L. Olmsted i C. Vaux. Zaprojektowany przez nich park został powiększony i od 1873 r. liczy 341 ha.

Central Park ma kształt prostokątny i w jego centralnej części znajduje się otwarta przestrzeń nazwana „Wielki Trawnik” (Great Lawn). Na północ od niej jest duży zbiornik wodny (The Reservoir), a na południe mniejszy zbiornik (The Lake). Inne sztuczne jeziora są w jego północno-wschodniej części (Harlem Meer) i na południu (The Pond). Choć znaczna część parku jest płaska, w niektórych rejonach są wzniesienia, co sprawia, iż ukształtowanie jego terenu nie jest monotonne, a w kilku miejscach występują geostanowiska.

Na terenie Central Park są liczne budowle (budynki, wiadukty), pomniki, kilkadziesiąt punktów gastronomicznych (w tym kilka restauracji) oraz liczne i różnorodne obiekty rekreacyjno-sportowe. Na jego obrzeżach mieści się The Metropolitan Museum of Art (kilka innych muzeów i obiektów kulturalnych znajduje się przy ulicach ograniczających Central Park).

W 1972 r. Central Park został objęty ochroną i otrzymał status National Historic Landmark. Choć podlega on władzom miejskim (New York City Department of Recreation and Parks), zarządzanie nim powierzono organizacji *non-profit* Central Park Conservancy, wprowadzając tym samym w życie ideę partnerstwa publiczno-prywatnego.²⁵

Parc Güell (Barcelona)

Budowany w latach 1900-1914 r. i liczący 17 ha Parc Güell leży w północnej części Barcelony (dzielnica La Salut), niedaleko od chętnie odwiedzanej przez turystów dzielnicy Gràcia. Autorem projektu parku był Antonio Gaudí, a zleceniodawcą – Eusebio Güell, który w 1907 r. zamieszkał w jednym z budynków zlokalizowanych na terenie parku (od 1906 r. w innym obiekcie mieszkał przez kilka lat A. Gaudí).²⁶ Po śmierci właściciela (1918 r.) jego spadkobiercy sprzedali park władzom Barcelony (1922 r.) i w 1926 r. Parc Güell uzyskał status parku miejskiego. Dawny dom E. Güella został zamieniony w szkołę publiczną, a w domu A. Gaudiego w 1963 r. otwarto poświęcone mu muzeum. W 1969 r. Parc Güell został uznany za pomnik kultury, a w 1984 r. znalazł się na liście Liście Światowego Dziedzictwa UNESCO.²⁷

Park zajmuje znaczną część jednego ze wzgórz w na północ od centrum Barcelony i w niektórych miejscach składa się z kilku wyraźnie wydzielonych tarasów. Na jego terenie

Park (Victoria), Jardin des Tuileries (Paryż), Jardin Plaza Hidalgo (Meksyk), Keukenhof (Lisse), Kungsträdgården (Sztokholm), Landschaftspark Duisburg-Nord (Duisburg), Wǎngshīyuán (Master of the Nets Garden, Suzhou), Mill Ends Park (Portland), Nanba Pākusu (Namba Parks, Osaka), Olmsted Parks (Buffalo), Palais Royal (Paryż), Place des Vosges (Paryż), Prospect Park (Nowy Jork), Regent's Park (Londyn), Richmond Park (Londyn), Roundhay Park (Leeds), Royal Botanic Gardens (Melbourne), Royal Djurgården (Sztokholm), Park Śląski (Chorzów), Yihéyuán (Summer Palace, Pekin), Ueno Kōen (Ueno Park, Tokio), Villa Doria Pamphili (Rzym), Vondelpark (Amsterdam), Wiener Prater (Wiedeń) oraz Park HaYarkon (Yarkon Park, Tel Awiw).

²⁴ <http://www.centralparknyc.org/about/history.html> [05.12.2015].

²⁵ https://en.wikipedia.org/wiki/Central_Park [05.12.2015].

²⁶ https://en.wikipedia.org/wiki/Parc_Güell [05.12.2015].

²⁷ <http://www.parkguell.cat/en/park-gueell/over-a-hundred-years-of-history/> [05.12.2015].

jest szereg obiektów, których autorem projektu był A. Gaudí, i właśnie one są główną atrakcją Parc Güell, a nie drzewa, krzewy i inne rośliny.

Ryc. 12a-b. Główne wejście do parku oraz główny taras w Parc Güell w Barcelonie (Hiszpania)
Źródło: fot. Anna Kowalczyk, 2015.

Parque Ibirapuera (São Paulo)

Liczący 221 ha Parque Ibirapuera znajduje się blisko centrum São Paulo i jest drugim co do wielkości parkiem w mieście. Został on założony w 1954 r. dla uczczenia 400 lat od roku założenia miasta. Autorem projektu Parque Ibirapuera był Otávio Augusto de Teixeira Mendes, natomiast znajdujące się w nim budowle zostały w większości zaprojektowane przez czołowego architekta brazylijskiego (a zarazem jednego z bardziej znanych współczesnych architektów na świecie) – Oscara Niemeyera. W północnej i środkowej części parku leżą sztuczne zbiorniki wodne. Pod Parque Ibirapuera został wydrążony tunel dla jednej z ważniejszych arterii komunikacyjnych w tej części São Paulo. Do ciekawszych budowli zlokalizowanych w Parque Ibirapuera należą: Obelisco de São Paulo (72 m), zaprojektowany przez O. Niemeyera Pavilhão Padre Manoel da Nóbrega (początkowo nosił nazwę Palácio das Nações) – w którym do 1992 r. mieściła się siedziba władz miasta (obecnie jest w nim muzeum afro-brazylijskie), obiekty wystawiennicze (Pavilhão Ciccillo Matarazzo) i muzealne (w Palácio das Exposições są muzea lotnictwa i etnograficzne), a także planetarium. W parku jest także kilka pomników, w tym M. Gandhiego.²⁸ Wymienione wyżej (i inne) obiekty sprawiają, że Parque Ibirapuera – chociaż z powodu dobrze utrzymanej zieleni i licznych obiektów rekreacyjno-sportowych jest przede wszystkim miejscem wypoczynku mieszkańców São Paulo – dla turystów ma w większym stopniu znaczenie z racji pełnienia licznych funkcji kulturalnych niż *stricto* „parkowych”.

Stanley Park (Vancouver)

Założony w 1888 r. Stanley Park liczy 405 ha i leży w północnej części Vancouver. Jego atrakcyjność turystyczna wynika w znacznej mierze z jego malowniczego położenia na półwyspie między Vancouver Harbour a English Bay. Ważną atrakcją parku jest licząca 22 km nadmorska promenada (nazywana Seawall), budowana od 1917 r. do 1971 r. (prace wykończeniowe trwały jeszcze do 1980 r.).²⁹ Na terenie Stanley Parku są ponadto: akwarium, niewielki ogród zoologiczny, fortyfikacje z czasów II wojny światowej, miniaturowa kolejka, liczne pomniki oraz urządzenia rekreacyjno-sportowe. Znaczna część parku przypomina las naturalny. W jego granicach są dwa większe jeziora – Beaver Lake (w części środkowo-wschodniej) i Lost Lagoon (na południu).³⁰ Teren Stanley Park przecina szosa nr 99,

²⁸ https://pt.wikipedia.org/wiki/Parque_Ibirapuera [05.12.2015].

²⁹ [https://en.wikipedia.org/wiki/Seawall_\(Vancouver\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Seawall_(Vancouver)) [05.12.2015].

³⁰ https://en.wikipedia.org/wiki/Stanley_Park [05.12.2015].

co sprawia, iż jest do niego łatwy dojazd zarówno z centrum Vancouver, jak i północnej części aglomeracji.

Hyde Park (Londyn)

Liczący 142 ha Hyde Park leży w centrum Londynu i powstał w 1637 r. jako własność królewska. Pod względem wyglądu przypomina on typowy park w stylu angielskim, z licznymi otwartymi przestrzeniami (trawnikami), skupiskami drzew oraz dużym, podłużnym, zbiornikiem wodnym (zwanym w południowej części The Serpentine, a w północnej – The Long Water) w jego centralnej części. Zachodnia część Hyde Park przechodzi w Kensington Gardens (111 ha). W południowo-wschodniej części parku wznosi się brama nazywana The Grand Entrance lub Apsley Gate (lata 1824-1825), a w różnych miejscach Hyde Park znajdują się liczne pomniki. Na terenie Hyde Park często odbywają się koncerty muzyczne i inne wydarzenia kulturalne, a w jego północno-wschodniej części znajduje się tzw. Speakers' Corner, gdzie można spotkać ludzi pragnący głosić swoje poglądy wobec przygodnych słuchaczy.³¹

Jardin du Luxembourg (Paryż)

Również Jardin du Luxembourg (Ogród Luksemburski) ma położenie centralne, gdyż leży w śródmiejskiej części Paryża. Liczy on jedynie 23 ha i powstał w 1612 r. z inicjatywy Marii Medycejskiej, wcześniej małżonki Henryka IV, a w tym czasie sprawującej urząd regentki. Jardin du Luxembourg został pomyślany jako park otaczający rezydencję królewską nazwaną Pałacem Luksemburskim (Palais du Luxembourg), w którym od 1799 r. mieści się siedziba Senatu Francji.³² Jest on usytuowany w północnej części parku. Na południe od Pałacu Luksemburskiego park ma układ ogrodu francuskiego (z osmiokątnym zbiornikiem wodnym pośrodku), natomiast w części południowo-zachodniej, zachodniej (od strony Rue Guynemer) i częściowo wschodniej nosi cechy parku angielskiego. Na terenie Jardin du Luxembourg znajduje się szereg fontann i kilkadziesiąt pomników.³³

Może się wydawać, że poddane analizie rankingi nie mają większego znaczenia, chociażby z tego powodu, iż poszczególni eksperci mogli brać pod uwagę różne kwestie, nie wiadomo, jakimi kierowali się kryteriami itp. Nie wiadomo także, czy ich kompetencje w zakresie poddawania ocenie atrakcyjności wymienionych przez nich parków były na tyle wysokie, aby można ich było faktycznie uznać za ekspertów. Należy jednak spojrzeć na problem z innej strony. Objęte analizą rankingi znalazły się w Internecie i dla osób korzystających z tej formy przekazu mogą być ważnym źródłem informacji. Można przyjąć, że potencjalni turyści szczególnie zainteresowani parkami i ogrodami, właśnie dzięki tego rodzaju rankingom podejmują decyzję o odwiedzeniu bądź miasta, w którym znajduje się budzący ich zainteresowanie park, bądź też – będąc już w danym mieście – w programie pobytu uwzględnią wizytę w wymienionym przez ekspertów parku. Reasumując, z punktu widzenia architektury krajobrazu, ogrodnictwa, czy (niekiedy) historii architektury bądź urbanistyki, podawane w tego rodzaju rankingach parki i ogrody mogą nie być wysoko oceniane przez osoby reprezentujące te dziedziny nauki, ale dla nauk o turystyce i gospodarki turystycznej ich rola jest znacząca, gdyż często właśnie one decydują o atrakcyjności turystycznej danego obiektu.

³¹ https://en.wikipedia.org/wiki/Hyde_Park,_London [05.12.2015].

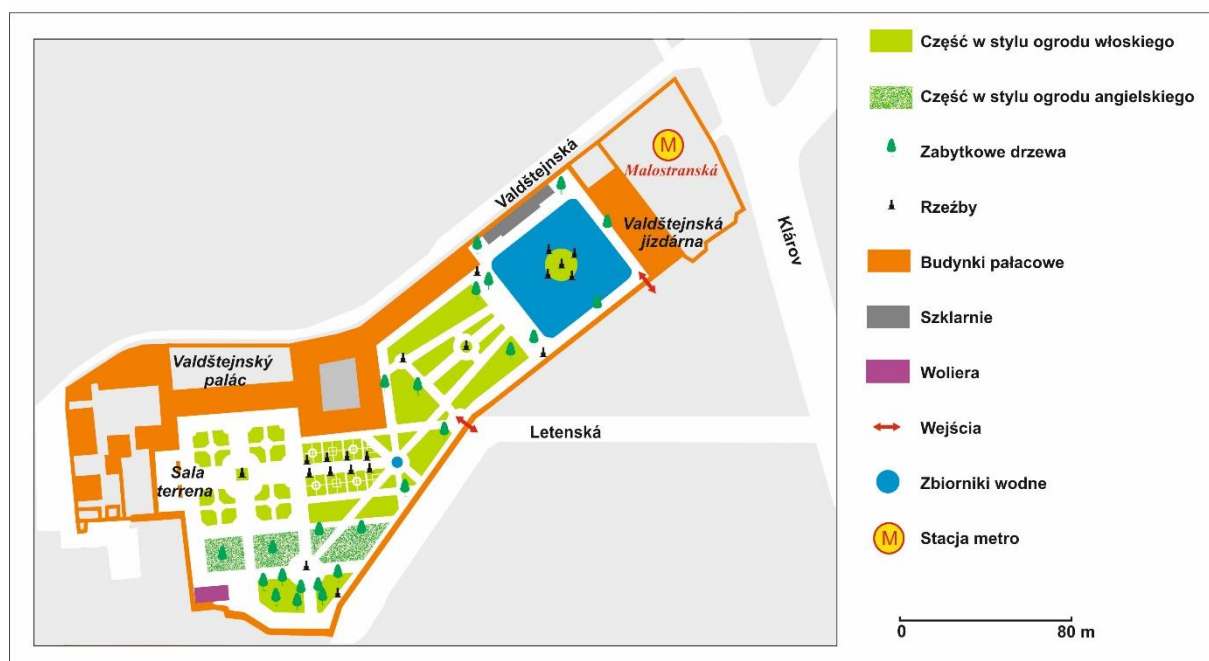
³² Bezpośrednio po Rewolucji Francuskiej pałac został zamieniony w więzienie, a park uległ dewastacji. Dopiero po ulokowaniu w Pałacu Luksemburskim Senatu, architekt Jean-François-Thérèse Chalgrin zaprojektował Jardin du Luxembourg w kształcie zbliżonym do obecnego [https://fr.wikipedia.org/wiki/Jardin_du_Luxembourg, 05.12.2015].

³³ https://fr.wikipedia.org/wiki/Jardin_du_Luxembourg [05.12.2015].

Współczesne parki miejskie – wybrane przykłady

Valdštejnská zahrada (Praga)

Park Valdštejnská zahrada jest uznawany za jeden z najlepszych przykładów wczesnobarokowej sztuki ogrodniczej w Czechach. Leży w centralnej części Pragi, w dzielnicy Malá Strana, niemal pod wzgórzem Hradčany oraz blisko Mostu Karola (Karlův most) – a więc w pobliżu miejsc należących do najbardziej atrakcyjnych pod względem turystycznym w Pradze i odwiedzanych niemal przez wszystkich turystów przyjeżdżających do tego miasta.

Ryc. 13. Valdštejnská zahrada w Pradze (Czechy)

Źródło: opracowanie własne na podstawie <http://www.horydoly.cz/turiste/valdstejnska-zahrada-pro-ceskeho-naboba.html> [05.12.2015].

Valdštejnská zahrada, która liczy tylko 1,7 ha,³⁴ stanowi część rozległego zespołu pałacowo-parkowego, w skład którego wchodzi jeszcze Valdštejnský palác i Valdštejnská jízdárna (pierwotnie była to sala do jazdy konnej), Obecnie wszystkie te obiekty są siedzibą czeskiego Senatu, przy czym sam park jest otwarty dla publiczności, a wstęp do niego jest bezpłatny. Początkowo w opisywany zespół pałacowo-parkowy był znacznie większy, gdyż w jego skład wchodziły również – obecnie leżące po drugiej stronie ulicy Valdštejnske – zbudowane w stylu baroku rezydencje: Kolovratský palác (siedziba ambasady Włoch) i Malý Fürstenberský palác.

Valdštejnská zahrada, podobnie jak inne sąsiadujące z nią obiekty, powstała w latach 1623-1630 na terenie, na którym wcześniej było 25 domów, siedem ogrodów i cegielnia. Inicjatorem powstania tego zespołu pałacowo-parkowego był wódz wojsk cesarskich Albrecht von Wallenstein (Albrecht z Valdštejna).

³⁴ <http://www.turistika.cz/mista/valdstejnska-zahrada> [05.12.2015].

Ryc. 14a-b. Valdštejnská zahrada w Pradze (Czechy). Widok na park od strony wschodniej (na pierwszym planie zbiornik wodny z rzeźbą Herkulesa walczącego ze smokiem pośrodku) oraz widok na *sala terrena*.

Źródło: fot. Anna Kowalczyk, 2009.

Ryc. 15a-b. Valdštejnská zahrada w Pradze (Czechy). Widok części parku utrzymanej w stylu włoskim oraz ściana z elementami przypominającymi nacieki spotykane w jaskiniach i wnękami imitującymi jaskinie (*grotto*).

Źródło: fot. Anna Kowalczyk, 2009.

Początkowo park został zaprojektowany w stylu ogrodu włoskiego. Jego układ przestrzenny obejmował podział na czworokąty, z którymi sąsiadowały nieduży zbiornik wodny (pośrodku niego była prawdopodobnie fontanna). W XVIII w. park został przebudowany, co polegało na wprowadzeniu do niego elementów parku krajobrazowego (obecnie prawie niedostrzegalne). Obecny kształt Valdštejnská zahrada uzyskała w wyniku rekonstrukcji rekonstrukcji parku w latach 1954-1955, natomiast znajdujące się w nim pomniki pochodzą z lat 1912-1918 i są wiernymi kopiami posągów autorstwa Adriana de Vriessa zrabowanych przez armię szwedzką w 1648 r.³⁵ We wschodniej części parku wznosi się bogato dekorowana malowidłami o tematyce mitologicznej *sala terrena* (w języku niemieckim *Gartensaal*),³⁶ a w zachodniej wspomniany zbiornik wodny, pośrodku którego jest nieduża wysepka z posągiem Herkulesa. Ponadto w parku są trzy studnie z posągami Adonisa i Wenus, Apolla oraz Bachusa. Fragment ogrodzenia parku w jego południowej części stanowi wysoka na kilka metrów kamienna ściana pokryta imitacjami nacieków, jakie

³⁵ <http://www.turistika.cz/mista/valdstejnska-zahrada> [05.12.2015].

³⁶ Duża, zadaszone, ale pozbawione ścian zewnętrznych pomieszczenie, typowe dla ogrodów w stylu włoskim. Służyło ono w porze letniej do wypoczynku, spotkań towarzyskich, organizowania koncertów, spożywania lekkich posiłków (śniadania, podwieczorki) itp. Często w tego rodzaju pomieszczeniach były fontanny i sztuczne grotty, a ściany imitowały skały [https://cs.wikipedia.org/wiki/Sala_terrena, 05.12.2015].

można spotkać w jaskiniach i niewielkimi wnękami (*grotto*) przypominającymi jaskinie. W tej części parku jest też woliera dla egzotycznych ptaków. W wielu miejscach parku stoją pomniki, na ogół przedstawiające postaci i sceny z mitologii greckiej.

W parku Valdštejnská zahrada jest kilka rzadko spotykanych w Europie Środkowej gatunków drzew i krzewów, m.in. figowce. W znajdującym się w nim zbiorniku wodnym żyją ryby oraz ptactwo wodne (głównie kaczki). Ponadto w parku można zobaczyć pawie i dwie pary puchaczy.³⁷

Park odgrywa dużą rolę w życiu kulturalnym Pragi. W sąsiadujących z nim obiektach (Valdštejnská jizdárna) odbywają się wystawy, a w porze letniej są w nim regularnie organizowane koncerty muzyki klasycznej i przedstawienia teatralne.

Parque del Buen Retiro (Madryt)

Największy w części śródmiejskiej Madrytu park, nazywany Parque del Buen Retiro, powstał w 1630 r. i zajmuje 118 ha.³⁸ Park leży na wschodnich obrzeżach centrum miasta, w odległości kilkuset metrów od muzeum Prado oraz dworca kolejowego Atocha.

W chwili założenia park powstał na terenach, które należały do założonego na początku XVI w. klasztoru hieronimitów (Monasterio de San Jerónimo el Real). Po przeniesieniu w 1561 r. stolicy do Madrytu, król Filip II polecił powiększyć istniejący już park.³⁹ Kolejne przesunięcie granic miało miejsce w latach 20. XVII w. W następnej dekadzie wzniesiono w nim kilka obiektów, m.in. zachowany do dzisiaj Casón del Buen Retiro (który obecnie leży jednak poza granicami parku), a także pałac letni dla rodziny królewskiej (Palacio del Buen Retiro).⁴⁰ W tym czasie park został gruntownie przebudowany, przy czym głównym projektantem był Cosimo Lotti, który wcześniej zdobył doświadczenia przez urzędowaniu ogrodów Boboli (Giardini di Boboli) we Florencji.⁴¹ Zgodnie z jego projektem w centralnej części parku powstał duży zbiornik wodny Estanque del Retiro (na który urządzano widowiska polegające na inscenizowanych bitwach morskich) oraz kilka mniejszych zbiorników i łączących je kanałów. [Gothien 1928a, s. 375]. Znaczną część parku w bezpośrednim sąsiedztwie pałacu zajmował ogród ze sprowadzonymi ze różnych krajów kwiatami i innymi roślinami ozdobnymi, a w 1637 r. w Bueno Retiro wybudowano teatr [Gothien 1928a, s. 376-379]. W tym czasie Bueno Retiro stało się głównym miejscem wypoczynku dworu hiszpańskiego i w czasach panowania Filipa IV (po którego śmierci w 1665 r. park co prawda nieco podupadł, ale wkrótce jego świetność została przywrócona) oraz Karola II odbywały się w nim często również oficjalne uroczystości. Pod rządami Filipa V (1700-1746) fragment parku (w jego zachodniej części) zamieniono na (istniejący obecnie) ogród w stylu francuskim (*parterre*).⁴² Na życzenie jego następcy, Ferdynanda VI, w Buen Retiro często wystawiano włoskie opery, a w czasach Karola III ogradzające park mury zastąpiono misternie kutym w metalu ogrodzeniem. W tym czasie, w 1767 r., park Buen Retiro został otwarty dla mieszkańców Madrytu. Niedługo potem (już w czasach Karola VI)

³⁷ https://cs.wikipedia.org/wiki/Valdštejnská_zahrada [05.12.2015].

³⁸ https://es.wikipedia.org/wiki/Parque_del_Retiro_de_Madrid [05.12.2015]. Strona w Wikipedii w języku niemieckim podaje, że powierzchnia parku wynosi 143 ha [<https://de.wikipedia.org/wiki/Retiro-Park>, 05.12.2015], gdyż prawdopodobnie dotyczy również innych terenów zielonych sąsiadujących z Parque del Buen Retiro, ale w rzeczywistości nie należących do niego. Podana wartość 118 ha jest cytowana za danymi będącymi w posiadaniu Escuela Técnica Superior de Ingenieros de Caminos, Canales y Puertos w Madrycie.

³⁹ Jak podaje M. L. Gothien [1928a, s. 364-365], początkowo, w latach 1558-1582, parkiem królewskim w Madrycie były tereny Casa del Campo na zachodnim brzegu rzeki Manzanares.

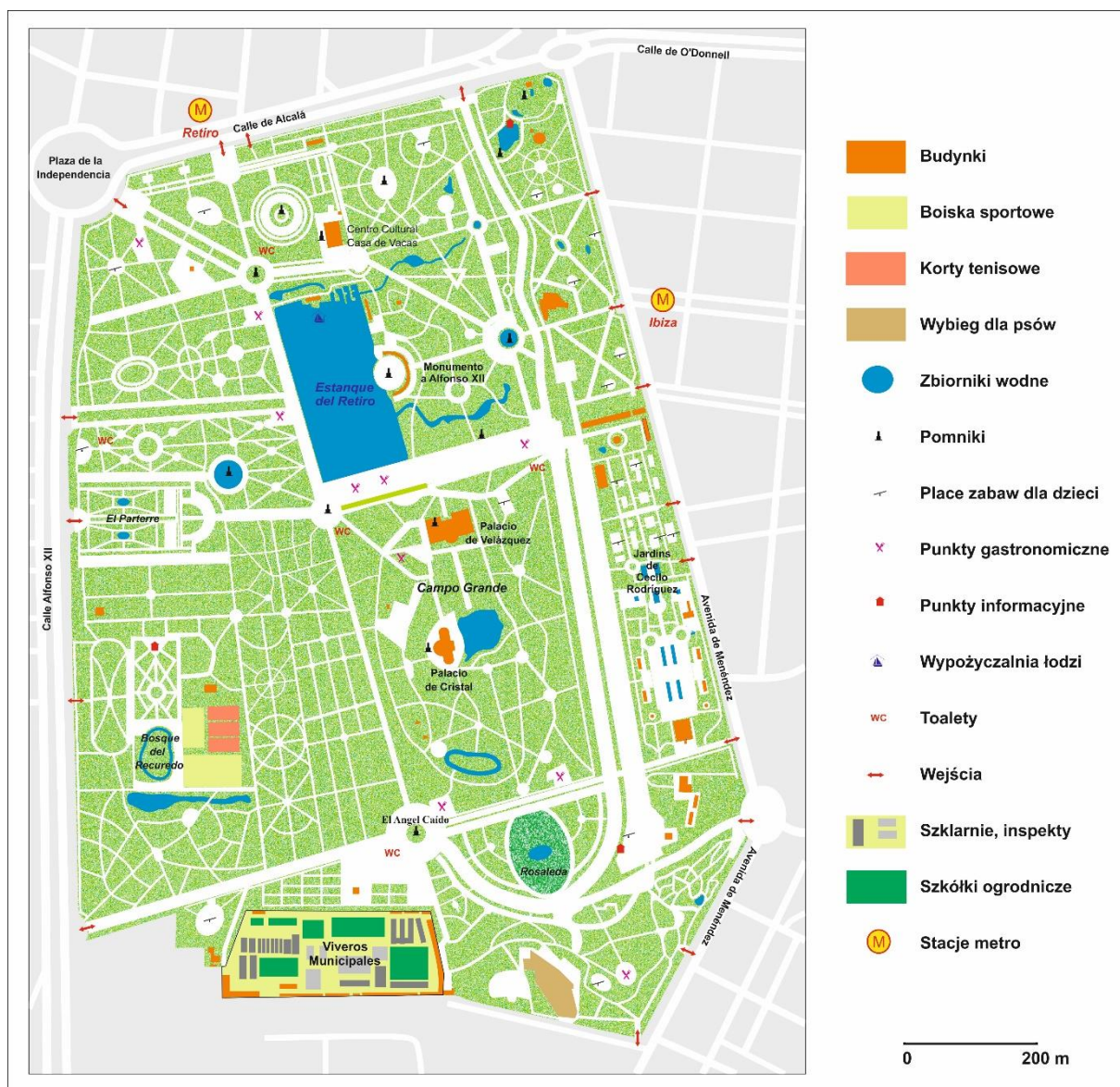
⁴⁰ https://es.wikipedia.org/wiki/Palacio_del_Buen_Retiro [05.12.2015].

⁴¹ https://es.wikipedia.org/wiki/Parque_del_Retiro_de_Madrid [05.12.2015].

⁴² https://es.wikipedia.org/wiki/Parque_del_Retiro_de_Madrid [05.12.2015]. Zdaniem M. L. Gothien [1928a, s. 380], pod rządami Burbonów park Buen Retiro stracił swoją świetność.

na terenie parku wybudowano obserwatorium astronomiczne (obecnie w jego najbardziej na południowy zachód położonej części).⁴³

Mająca miejsce w latach 1807-1814 wojna z Francją poczyniła w Buen Retiro znaczne spustoszenia. Zniszczeniu uległa m.in. duża część Palacio del Buen Retiro (ocalałe skrzydło stanowi część muzeum Prado i jest już poza Parque del Buen Retiro). Przez dłuższy czas park podnosił się ze zniszczeń i okres jego ponownej świetności nastąpił dopiero w latach rządów Izabeli II (1833-1868). W tym czasie zasadzono wiele drzew owocowych, jak również urządzono wcześniej niezagospodarowany teren nazywany Campo Grande. W czasie odsunięcia od władzy królowej Izabeli II, w 1868 r., park został przejęty przez władze Madrytu i od tej chwili stał się on ogólnodostępnym parkiem miejskim.⁴⁴ To m.in. sprawiło, że w 1874 r. zbudowano w nim (w jego północno-wschodniej części) oborę i mleczarnię Casa de Vacas, który to budynek został jednak na początku XX w. zamieniony

Ryc. 16. Parque del Buen Retiro w Madrycie (Hiszpania)

Źródło: opracowanie własne na podstawie

<https://sites.google.com/site/madridcandidatacapitaleuropea/parques-y-Jardines/Jardines-de-el-buen-retiro> [05.12.2015].

⁴³ https://es.wikipedia.org/wiki/Parque_del_Retiro_de_Madrid [05.12.2015].

⁴⁴ https://es.wikipedia.org/wiki/Parque_del_Retiro_de_Madrid [05.12.2015].

w salę taneczną o nazwie Pavillón.⁴⁵ W 1883 r. na powierzchni 9000 m² na jego terenie odbyła się wystawa gospodarcza *Exposición Nacional de Minería*. W związku z wystawą zbudowano *Palacio de Velázquez*, istniejący do dzisiaj jeden z głównych obiektów w *Parque del Buen Retiro*.⁴⁶ W kilka lat potem nieco bardziej na południe wzniesiono *Palacio de Cristal* (750 m²), który został zbudowany w 1887 r. (na wzór *Crystal Palace* w Londynie) w celu zaprezentowania flory i fauny (hiszpańskich wówczas) Filipin.⁴⁷

Ryc. 17a-b. Pomnik Alfonsa XII i rzeźba *El Ángel Caído* w Parque del Buen Retiro w Madrycie (Hiszpania)

Źródło: fot. Anna Kowalczyk, 2015.

Ryc. 18a-b. Przystań na północnym brzegu zbiornika *Estanque del Retiro* oraz tablice informacyjne dotyczące jednego z zabytkowych drzew i miejsca, gdzie dawniej była królewska manufaktura wyrobu porcelany w Parque del Buen Retiro w Madrycie (Hiszpania)

Źródło: fot. Anna Kowalczyk, 2015

⁴⁵ <http://www.esmadrid.com/informacion-turistica/centro-cultural-casa-de-vacas> [05.12.2015].

⁴⁶ [https://en.wikipedia.org/wiki/Exposición_Nacional_de_Minería_\(1883\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Exposición_Nacional_de_Minería_(1883)) [05.12.2015].

⁴⁷ https://es.wikipedia.org/wiki/Palacio_de_Cristal_del_Retiro [05.12.2015].

Ryc. 19a-b. Zaprojektowana w stylu ogrodu francuskiego część El Parterre oraz część Campo Grande utrzymana w stylu parku krajobrazowego w Parque del Buen Retiro w Madrycie (Hiszpania)

Źródło: fot. Anna Kowalczyk, 2015

Ryc. 20a-b. Główne wejście do Palacio de Velázquez oraz Palacio de Cristal w Parque del Buen Retiro w Madrycie (Hiszpania)

Źródło: fot. Anna Kowalczyk, 2015.

Okres świetności Parque del Buen Retiro trwał w następnych dekadach. W 1902 r. na wschodnim brzegu zbiornika Estanque del Retiro zaczęto budować z marmuru i brązu monumentalny pomnik króla Alfonsa XII, który został ukończony dopiero w 1922 r. Jego wymiary wynoszą 86 m (długość) x 58 m (szerokość) x 30 m (wysokość) i poza pomnikiem na koniu Alfonsa XII składają się na niego kolumnada, szereg mniejszych posągów oraz liczne schody. Niedaleko pomnika, na północnym brzegu Estanque del Retiro, jest przystań i wypożyczalnia łodzi spacerowych.

W południowo-wschodniej części parku znajduje się rosarium (ogród różany zwany Rosaleda). Niedaleko, na skrzyżowaniu alei Paseo de Fernán Núñez, Paseo de Uruguay i Paseo de Cuba,⁴⁸ stoi fontanna z oryginalnym pomnikiem El Angel Caído (Upadłego Anioła) z 1922 r., który symbolizuje zrzucanego z Nieba Lucyfera.⁴⁹

W odległości kilkuset metrów, w południowo-zachodniej części parku, jest wzniesienie z tzw. Lasem Pamięci (Bosque del Recuerdo, przedtem miejsce to było nazywane Bosque de los Ausentes, Las Tych, Którzy Odeszli), które upamiętnia 191 ofiar zamachu terrorystycznego 11 marca 2004 r. na niedalekim dworcu Atocha.⁵⁰

⁴⁸ Większość alei w Parque del Buen Retiro nosi nazwy pochodzące do nazw państw Ameryki Łacińskiej.

⁴⁹ https://es.wikipedia.org/wiki/Fuente_del_Ángel_Caído [05.12.2015].

⁵⁰ https://es.wikipedia.org/wiki/Bosque_del_Recuerdo [05.12.2015].

Inną ciekawą częścią parku jest Paseo de la Argentina (wiodąca w głąb parku od strony zachodniej), która z racji ustawionych wzdłuż niej pomników (XVIII w.) jest nazywana Paseo de las Estatuas (Promenada Posągów).⁵¹

Chociaż Parque del Buen Retiro służy przede wszystkim wypoczynkowi mieszkańców Madrytu i odwiedzających miasto turystów (można przyjąć, że z racji bliskości muzeum Prado niemal każdy turysta, który je odwiedzi zawita też do parku), w zlokalizowanych na jego terenie obiektach (Palacio de Velázquez, Palacio de Cristal, Centro Cultural Casa de Vacas⁵²) są często organizowane wystawy czasowe malarstwa, rzeźby, czy sztuki użytkowej. Tym samym pełni istotną funkcję kulturową.

Mimo, iż z tego co wyżej napisano wynika, że Parque del Buen Retiro może stanowić istotną atrakcję dla turystów interesujących się historią i kulturą, wytyczono w nim siedem szlaków (liczących łącznie 8 km) botanicznych i opisano 80 drzew,⁵³ co sprawia, że może on być odwiedzany również przez turystów zainteresowanych przyrodą.

4Bagh-e Chehel Sotun (Isfahan)

Założony w 1647 r. park przy pałacu Chehel Sotun (Chehel Sotoun, Chihil Sotun lub Chehel Sotoon, co oznacza „Czterdzieści Kolumn”) leży w ścisłym centrum Isfahanu, trzeciego co wielkości miasta Iranu. Park liczy 6,7 ha⁵⁴ i otacza pałac, który został zbudowany jako miejsce wypoczynku i uroczystości dworskich. Chehel Sotun i park zostały zaprojektowane w czasach Szach Abbasa II. Chociaż o samym parku jest jedynie niewielka wzmianka, pałac Chehel Sotun został szczegółowo opisany we wspomnianym już dziele J. Chardina [1711, s. 26-29], co oznacza, iż budził on wówczas niemały podziw przybywających do Isfahanu.

Centralną część Bagh-e Chehel Sotun zajmuje wspomniany pałac, na wschód i zachód od którego znajdują się sztuczne zbiorniki wodne (większy z nich ma wymiary 108 x 16 m⁵⁵). Nazwa pałacu związana jest z 20 drewnianymi kolumnami, na których wsparte jest sklepienie pałacu. Ponieważ odbijają się one w wodzie, wydaje się, że jest ich 40.⁵⁶ Ściany wewnętrzne Chehel Sotun są pokryte freskami i płytkami ceramicznymi, które przedstawiają m.in. ważne wydarzenia historyczne z XVI-XVII w. (niektóre z malowideł powstały już w XVIII w.).⁵⁷

Chociaż w 1937 r. zapadła decyzja o przekształceniu zespołu Chehel Sotun w muzeum, weszła ona w życie dopiero w 1948 r.

Zespół pałacowo-parkowy Chehel Sotun jest jednym z dziewięciu ogrodów w Iranie, które zostały uznane za najlepsze przykłady klasycznych ogrodów perskich i w 2011 r. wspólnie zostały zapisane na Liście Światowego Dziedzictwa UNESCO pod nazwą „Persian Gardens”.⁵⁸

⁵¹ https://es.wikipedia.org/wiki/Parque_del_Retiro_de_Madrid [05.12.2015].

⁵² https://es.wikipedia.org/wiki/Parque_del_Retiro_de_Madrid [05.12.2015].

⁵³ http://www.madrid.es/UnidadesDescentralizadas/Educacion_Ambiental/ContenidosBasicos/Publicaciones/Retiro/SendaBotanicaRetiro11.pdf [05.12.2015].

⁵⁴ https://de.wikipedia.org/wiki/Tschehel_Sotun [05.12.2015].

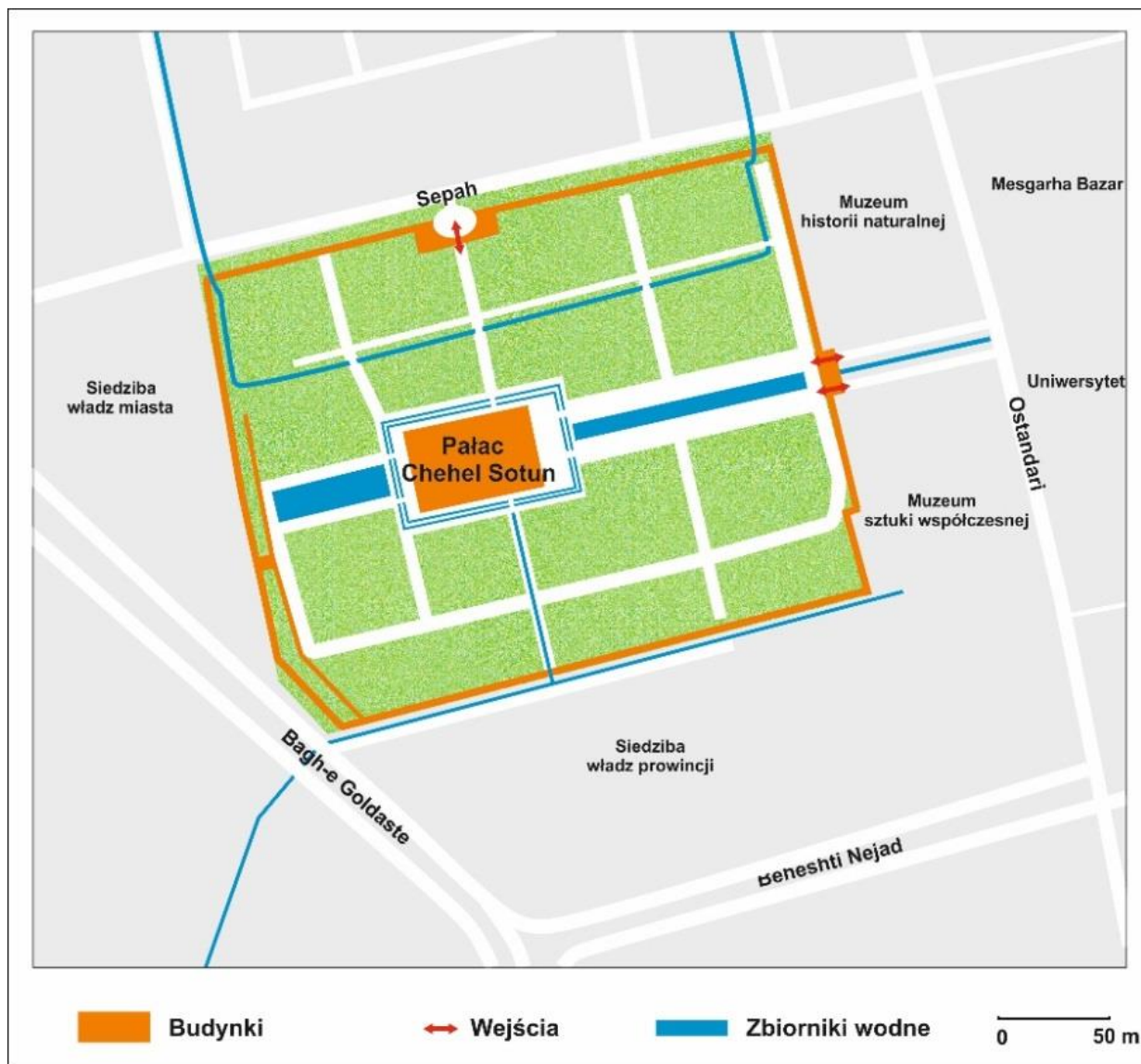
⁵⁵ Pierwotnie był on zasilany wodą z Hezar Jarib i Juy-e-siah Madis, która wlewała się do zbiornika przez ujęcia w postaci paszczy lwów.

⁵⁶ Według innej wykładni liczba „40” jest w języku perskim czasami używana jako synonim „dużo” (Honarfar 2008, s. 123).

⁵⁷ https://en.wikipedia.org/wiki/Chehel_Sotoun [05.12.2015].

⁵⁸ Są to parki w Pasargadae, w Kaszan (Bagh-e Fin), w Shiraz (Bagh-e Eram), w Mahan (Bagh-e Shazdeh), w Jazd (Bagh-e Dolat Abad), w Abbasabad (Bagh-e Abbasabad), parki Bagh-e Akbarieh (prowincja Południowy Chorasán) i Bagh-e Pahlavanpur oraz wspomniany Chehel Sotun. Ponadto na Liście Światowego Dziedzictwa UNESCO są jeszcze inne parki nawiązujące do ogrodów perskich: parki otaczające mauzoleum Taj Mahal w Agrze i grobowiec Humayuna w Delhi (Indie), Shalimar Gardens (Shalimar Bagh) w Lahore (Pakistan) i park Generalife w Granadzie (Hiszpania) [https://en.wikipedia.org/wiki/Chehel_Sotoun, 05.12.2015; <http://whc.unesco.org/document/115743>, 05.12.2015].

Sława, wartości historyczne, a przede wszystkim lokalizacja Bagh-e Chehel Sotun, sprawiają, że jest on odwiedzany praktycznie przez wszystkich turystów przybywających do Isfahanu. Znajduje się on na najbardziej popularnej wśród turystów trasie zwiedzania Isfahanu, między zabytkowym mostem Sio-o-seh Pol (1599-1602) a bazarem i głównym placem miasta – Maidan-e Naqsh-e Jahan – przy którym wznoszą się m.in. pałac Ali Qapu, meczety Masjed-e Shah i Sheikh Lotfollah oraz jeden z bazarów. Ponadto w bezpośrednim sąsiedztwie zespołu Chehel Sotun znajdują się muzea (współczesnej sztuki irańskiej i przyrodnicze) oraz siedziby władz miejskich i władz prowincji Isfahan.

Ryc. 21. Bagh-e Chehel Sotun w Isfahanie (Iran)

Źródło: opracowanie własne na podstawie <http://whc.unesco.org/document/115743> [05.12.2015].

Ryc. 22a-b. Pałac Chehel Sotun i wschodnia brama do zespołu pałacowo-parkowego (widok od strony parku) w Isfahanie (Iran)

Źródło: fot. Andrzej Kowalczyk, 2010.

Ryc. 23a-b. Bagh-e Chehel Sotun (część północna) i Sala Luster (Mirrors Hall) w pałacu Chehel Sotun w Isfahanie (Iran)

Źródło: fot. Andrzej Kowalczyk, 2010.

Hong Kong Park (Victoria)

Problematyka terenów zielonych w Hongkongu od lat stanowiła i stanowi przedmiot badań przedstawicieli różnych dyscyplin naukowych [Au 1993]. Nie powinno to dziwić biorąc pod uwagę jego gęstość zaludnienia, jak również silnie przekształcone przez działalność człowieka środowisko przyrodnicze.

Podobnie, jak i w innych miastach Chin, w miastach leżących w granicach Specjalnego Regionu Administracyjnego Hongkong jest wiele parków i ogrodów, które cieszą się zainteresowaniem zarówno mieszkańców, jak i turystów. Badania przeprowadzone w Kowloon Park w Koulunie dowiodły, że o ile pierwsza kategoria odwiedzających park przybywa do niego głównie z powodu chęci bycia blisko przyrody (40,0%), a 25,6% w celach wypoczynkowych, to w przypadku turystów oba czynniki były jednakowo ważne (41,7% wskazań) [Wong, Domros 2004, s. 272]. Opisywane badania wykazały także, że zdaniem 28% turystów parki i ogrody stanowią istotną atrakcję turystyczną Hongkongu [Wong, Domros 2004, s. 273].

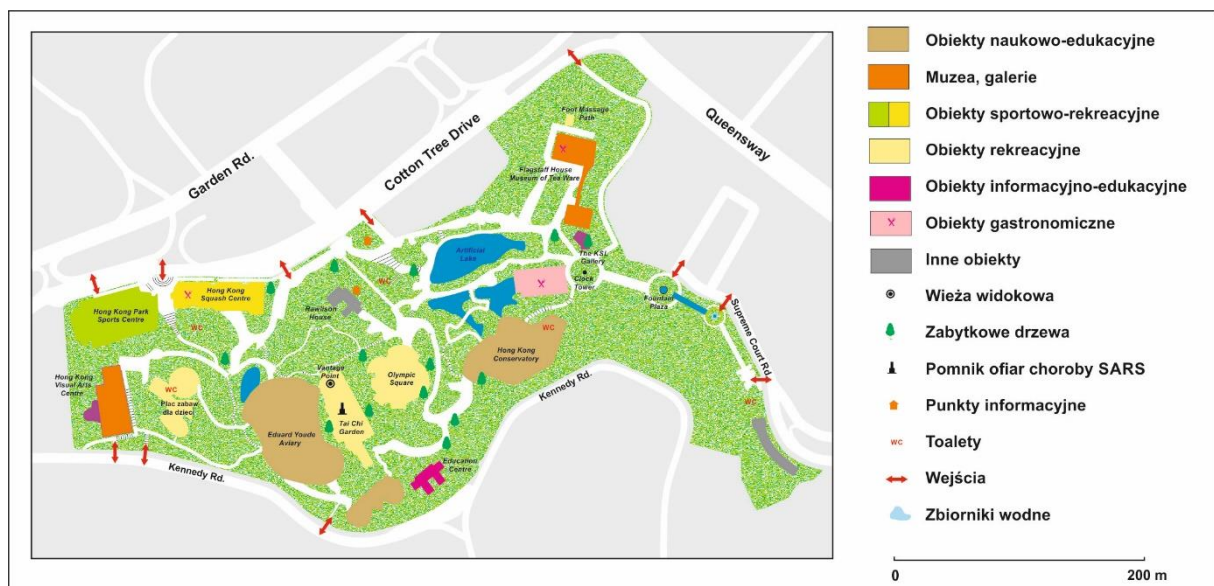
Hong Kong Park został otwarty zaledwie w 1991 r. i liczy 8 ha. Wstęp do niego (park jest otwarty od 06:00 do 23:00) jest bezpłatny. Hong Kong Park leży w dzielnicy Central w ścisłym centrum Victorii. Przed utworzeniem parku w miejscu tym znajdowały się brytyjskie koszary wojskowe (Victoria Barracks). W 1979 r. ówczesne władze kolonii postanowiły zlikwidować je i przeznaczyć teren pod obiekty handlowe i administracyjne (w

górnej części obszaru zajmowanego wcześniej przez wojsko) oraz park (w położonej niżej części należącej do Rady Miasta (Urban Council) oraz zajmowanej wtedy przez Royal Hong Kong Jockey Club).⁵⁹

W tym czasie, gdy podjęto decyzję o utworzeniu parku, na jego terenie znajdowały się liczne budynki wojskowe wzniesione między 1842 r. a 1910 r. Wśród nich była (do 1978 r.) siedziba dowództwa garnizonu brytyjskiego – Flagstaff House (wzniesionym w 1846 r. w stylu neogreckim) – a także Rawlinson House (z 1910 r.), Wavell House i Cassels Block (również z początku XX w.).⁶⁰

W budynku Flagstaff House (do 1932 r. Headquarter House) w 1984 r. utworzono muzeum poświęcone uprawie herbaty, technikom jej przetwarzania oraz kulturze picia herbaty (Flagstaff House Museum of Teaware, muzeum jest oddziałem Hong Kong Museum of Art). Jednym z najcenniejszych zgromadzonych w nim eksponatów jest imbryk do herbaty z regionu Yixing w chińskiej prowincji Jiangsu. W 1989 r. budynek objęto opieką konserwatorską i uznano za pomnik kultury i dziedzictwa. W 1995 r. dobudowano do niego nowe skrzydło (K. S. Lo Gallery), w którym umieszczono ekspozycję poświęconą ceramice i chińskim pieczęciom.⁶¹

W dawnym Rawlinson House ulokowano zarząd parku (Park Management Office) oraz urzędu stanu cywilnego (Cotton Tree Drive Marriage Registry), w Wavell House (w 1991 r.) centrum edukacyjne (Education Centre), a w Cassels Block (od 1992 r.) centrum sztuki (Hong Kong Visual Arts Centre). Wyżej wymienione budynki zostały zachowane (jak również Montgomery Block i Roberts Block, które jednak nie są ogólnodostępne) jako przykłady architektury kolonialnej z czasów brytyjskich, natomiast 12 innych zburzono,⁶² przeznaczając zajmowane przez nie tereny pod zieleń parkową, sztuczne zbiorniki wodne, ścieżki oraz urządzenia rekreacyjno-sportowe i inne obiekty.

Ryc. 24. Hong Kong Park w Victorii (Chiny, Specjalny Region Administracyjny Hongkong)

Źródło: opracowanie własne na podstawie <http://www.lcsd.gov.hk/en/parks/hkp/layoutplan.html> [05.12.2015].

⁵⁹ <http://www.lcsd.gov.hk/en/parks/hkp> [05.12.2015].

⁶⁰ https://en.wikipedia.org/wiki/Victoria_Barracks,_Hong_Kong [05.12.2015].

⁶¹ https://en.wikipedia.org/wiki/Flagstaff_House [05.12.2015].

⁶² https://en.wikipedia.org/wiki/Victoria_Barracks,_Hong_Kong [05.12.2015].

Ryc. 25a-b. Widok na północną część Hong Kong Park (na drugim planie wieżowce Lippo Centre Tower 1 i Lippo Centre 2) oraz część parku w sąsiedztwie Rawlinson House w Victorii (Chiny, Specjalny Region Autonomiczny Hongkong)
Źródło: fot. Anna Kowalczyk, 2011.

Ryc. 26a-b. Wejście do budynku oraz eksponaty związane z kulturą picia herbaty w Flagstaff House Museum of Teaware w Victorii (Chiny, Specjalny Region Autonomiczny Hongkong)
Źródło: fot. Anna Kowalczyk, 2011.

Ryc. 27a-b. Wnętrze Edward Youde Aviary (ptaszarni) oraz wejście do Hong Kong Park od strony Supreme Court Road w Victorii (Chiny, Specjalny Region Autonomiczny Hongkong)
Źródło: fot. Anna Kowalczyk, 2011.

Hong Kong Park (do którego prowadzi aż 11 wejść) zajmuje obszar o urozmaiconej rzeźbie terenu, co sprawia, iż w wielu miejscach nawiązuje swoim wyglądem do tradycyjnych

ogrodów chińskich. W jego północnej części, między Flagstaff House Museum of Teaware i Rawlinson House, znajdują się trzy zbiorniki wodne. Sąsiaduje z nimi budynek, w którym znajduje się restauracja, a także Hong Kong Conservatory (Forsgate Conservatory), jak nazwano liczącą 1400 m² palmiarnię, w której poza rzadkimi gatunkami roślin, żyją tropikalne i subtropikalne motyle oraz ważki.⁶³ Sąsiaduje z nim zajmujący 1100 m² amfiteatr na 880 widzów,⁶⁴ na zachód od którego został zlokalizowany plac do uprawiania *tai chi*, pośrodku którego w 2003 r. postawiono pomnik ofiar choroby SARS⁶⁵ (Fighting SARS Memorial Architectural Scene).

W środkowo-południowej części parku w 1992 r. zbudowano obiekt ptaszarni nazwany Aviary (oficjalna nazwa brzmi Edward Youde Aviary), której główną część stanowi rozległa woliera (3000 m², w najwyższym miejscu liczy 30 m wysokości), składająca się z kilku połączonych schodami poziomów. Zamieszkuje ją 600 osobników należących do 75 gatunków, występujących głównie na Malajach.⁶⁶ W najbardziej na wschód wysuniętej części parku mieści się wspomniane wcześniej Hong Kong Visual Arts Centre, z którym sąsiaduje (od wschodu) duży plac zabaw dla dzieci (1000 m²)⁶⁷ i 30-metrowa wieża widokowa (Vantage Point)⁶⁸ oraz (od północy) Hong Kong Park Sports Centre, którego zasadniczą część stanowi wielofunkcyjna hala sportowa o wymiarach 36 x 36 m.⁶⁹ Z centrum sportowo-rekreacyjnym sąsiaduje składający się z 18 kortów Squash Centre.⁷⁰

W zachodniej części parku, między Flagstaff House Museum of Teaware a obiektem, w których mieści się restauracja,⁷¹ znajduje się 20-metrowa⁷² wieża zegarowa (Clock Tower), która jednak została wzniesiona wraz z powstawaniem parku i nie przypomina obiektów charakterystycznych dla miast brytyjskich (i niektórych miast w byłych koloniach Wielkiej Brytanii). Należy także wspomnieć, że na terenie Hong Kong Park jest pięć ogólnodostępnych toalet oraz dwa punkty informacyjne.

Na zakończenie trzeba stwierdzić, że chociaż Hong Kong Park powstał stosunkowo niedawno i jest w znacznej mierze dziełem człowieka, na jego terenie jest 14 drzew objętych ochroną, z których największe są trzy różnego gatunku figowce (*Ficus microcarpa*, wysokość 27 m, średnica korony 34 m; *Ficus virens*, wysokość 23 m, średnica korony 23 m; oraz *Ficus elastica*, 22 m, średnica korony 27 m).⁷³

Porównanie objętych analizą parków według ich głównych cech

Przechodząc do porównania opisanych wyżej parków należy zwrócić uwagę, że wszystkie znajdują się w centralnych częściach Pragi, Madrytu, Isfahanu i Victorii, przy czym trzy pierwsze są zintegrowane z najbliższym otoczeniem – głównie z racji typu zabudowy (na ogół historycznej) i innymi terenami zielonymi – natomiast trudno uznać, że Hong Kong Park jest zintegrowany ze swoim otoczeniem, gdyż sąsiadują z nim

⁶³ http://www.lcsd.gov.hk/en/parks/hkp/specialties/forsgate_intro.html [05.12.2015].

⁶⁴ http://www.lcsd.gov.hk/en/parks/hkp/facilities/olympic_square.html [05.12.2015].

⁶⁵ Zespół ostrej ciężkiej niewydolności oddechowej (*severe acute respiratory syndrome, SARS*).

⁶⁶ http://www.lcsd.gov.hk/en/parks/hkp/specialties/edward_youde_intro.html [05.12.2015].

⁶⁷ http://www.lcsd.gov.hk/en/parks/hkp/facilities/childrens_playground.html [05.12.2015].

⁶⁸ http://www.lcsd.gov.hk/en/parks/hkp/facilities/vantage_point.html [05.12.2015].

⁶⁹ http://www.lcsd.gov.hk/en/parks/hkp/facilities/sports_centre.html [05.12.2015]. Hala została podzielona na dwa boiska do piłki siatkowej, piłki ręcznej i koszykówki oraz osiem kortów do badmintonu.

⁷⁰ http://www.lcsd.gov.hk/en/parks/hkp/facilities/squash_centre.html [05.12.2015]. Inne źródło podaje, że w Squash Centre mieści się 12 kortów do gry w squash [<http://www.chinahighlights.com/hong-kong/attraction/hongkong-park.htm>, 05.12.2015].

⁷¹ Mniejsze restauracje są w budynkach Flagstaff House Museum of Teaware i Squash Centre. Ponadto na terenie Hong Kong Park są zlokalizowane dwa kioski z przekąskami i napojami [http://www.lcsd.gov.hk/en/parks/hkp/other_services/refreshment.html, 05.12.2015].

⁷² http://www.lcsd.gov.hk/en/parks/hkp/facilities/clock_tower.html [05.12.2015].

⁷³ http://www.lcsd.gov.hk/en/parks/hkp/specialties/old_and_valuable.html [05.12.2015].

nowoczesne biurowce, hotele i apartamentowce liczące po kilkadziesiąt pięter. Hong Kong Park różni się także od pozostałych parków tym, iż jego południowa część zajmuje część stoku wzniesień ograniczających od południa centrum Victorii.

Wśród objętych analizą parków wszystkie są pochodzenia antropogenicznego, co w tym przypadku oznacza, że nie wchodzi w ich skład tereny będące (wcześniej lub obecnie) lasem naturalnym. Ich wielkość jest zróżnicowana, podobnie jak czas powstania. Trzy z nich założono w XVII w., natomiast Hong Kong Park powstał dopiero w ostatnich dekadach XX w. Park ten różni się od pozostałych także tym, iż od samego początku był pomyślany jako „park miejski” – parki w Pradze, Madrycie i Isfahanie powstały w ramach założeń parkowo-pałacowych. Inną cechą różniącą go od pozostałych jest układ przestrzenny. Ponieważ nawiązuje on w dużej mierze do klasycznych ogrodów chińskich, ma układ nieregularny. W tym miejscu należy zaznaczyć, że również Parque del Buen Retiro ma w niektórych częściach układ nieregularny, gdyż został częściowo zaprojektowany w stylu parku angielskiego. Cechą wspólną wszystkich opisywanych parków jest występowanie w ich granicach obiektów zabytkowych. Nawet w powstałym w końcu XX w. Hong Kong Park kilka obiektów przedstawia sobą wartość historyczną i ich obecność została uwzględniona w projekcie parku.

Objęte analizą parki różnią się od siebie stopniem zagospodarowania rekreacyjno-turystycznego i kulturalno-rozrywkowego. Zdecydowanie największe nasycenie tego rodzaju urządzeniami jest w Parque del Buen Retiro i Hong Kong Park. W Bagh-e Chehel Sotun nie ma tego typu infrastruktury, a w przypadku parku Valdštejská zahrada można jedynie mówić o „zagospodarowaniu” (jeszcze z XVII w.) pozwalającym na wystawianie sztuk teatralnych i organizowaniu koncertów. Wszystkie opisywane parki są własnością publiczną i wstęp do nich jest bezpłatny, co oznacza, że spełniają kryteria „parków miejskich”. Na zakończenie należy zaznaczyć, że – różniący się najbardziej od pozostałych – Hong Kong Park pełni istotną funkcję specjalną, gdyż mieści się w nim duża ptaszarnia i związana z nią placówka naukowo-badawcza.

Tab. 3. Porównanie objętych analizą parków w miastach z uwzględnieniem ich charakterystycznych cech

Cechy	Parki			
	Valdštejská zahrada (Praga)	Parque del Buen Retiro (Madryt)	Bagh-e Chehel Sotun (Isfahan)	Hong Kong Park (Victoria)
Położenie w terenie	Równinne	Równinne	Równinne	Stokowe
Lokalizacja w mieście	Centralne	Centralne	Centralne	Centralne
Integracja z otoczeniem	Zintegrowany	Zintegrowany	Zintegrowany	Niezintegrowany
Wielkość	Mała	Duża	Mała	Średnia
Geneza	Antropogeniczny	Antropogeniczny	Antropogeniczny	Antropogeniczny
Czas założenia	XVII w.	XVII w.	XVII w.	XX w.
Przeznaczenie pierwotne	Przyrezydencyjny	Przyrezydencyjny	Przyrezydencyjny	Miejski
Układ przestrzenny	Regularny	Regularny	Regularny	Nieregularny
Styl ogrodu	Włoski Angielski	Włoski, Francuski Angielski	Perski	Chiński
Budowle historyczne	Występują	Występują	Występują	Występują
Urządzenia rekreacyjno-sportowe	Niewystępują	Występują	Niewystępują	Występują
Urządzenia kulturalno-rozrywkowe	Występują	Występują	Niewystępują	Występują
Inne urządzenia	Występują	Występują	Występują	Występują
Dostępność dla odwiedzających	Wstęp bezpłatny	Wstęp bezpłatny	Wstęp bezpłatny	Wstęp bezpłatny
Własność	Publiczna	Publiczna	Publiczna	Publiczna
Funkcje specjalne	Niewystępują	Niewystępują	Niewystępują	Występują

Źródło: opracowanie własne na podstawie ogólnodostępnych informacji oraz obserwacji własnych.

Zakończenie

W prezentowanym tekście starano się wykazać, że parki i ogrody są nie tylko ważnym elementem zagospodarowania przestrzennego miast, jak również są doniosłym ogniwem w ekosystemach miejskich i odgrywają znaczącą rolę w zaspokajaniu potrzeb wypoczynkowych mieszkańców aglomeracji, ale mają także istotny wpływ na ich atrakcyjność turystyczną. Można stwierdzić, że „od zawsze” podróżnicy i inni odwiedzający miasta szukali w znajdujących się w nich ogrodach i parkach wytchnienia. Często zachwycali się ich układem przestrzennym i wkomponowaniem w krajobraz, egzotycznymi drzewami i krzewami, podziwiali piękno i zapach kwiatów, jak również – co wcale nie jest mniej ważne – oglądali z zaciekawieniem wzniesione w nich budowle. Odwiedzanie ogrodów było częstym elementem podróżowania w czasach antycznych, w jak również w okresie średniowiecza. Wystarczy przypomnieć opisy ogrodów chińskich w Kinsaj i Fudżu (obecnych Hangzhou i Fuzhou) w „Opisaniu świata” autorstwa Marco Polo [Polo 1954, s. 370, 383].⁷⁴ Także w tekstach cytowanych już wcześniej J. Chardina i W. Temple’a, jak również w dziennikach i esejach innych podróżników z początków epoki *Grand Tour* (Michela Eyquem de Montaigne’a, Fynesa Morysona/Morisona, czy Johna Evelyny)⁷⁵ można znaleźć liczne opisy odwiedzanych przez nich parków i ogrodów, z których część znajdowała się w miastach. Podobne relacje można znaleźć w literaturze z doby oświecenia i romantyzmu. Wszystko to co wyżej napisano skłania do następującej refleksji – w idei ogrodu nie tylko zawiera się wzajemne przenikanie się przyrody i kultury, ale od niepamiętnych czasów ogrody budziły ciekawość podróżników, a obecnie parki i ogrody stanowią atrakcję turystyczną zarówno dla turystów interesujących się naturą, jak i kulturą.

Bibliografia

- 10 Most Famous Urban Parks In The World, Leisure & Travel, <http://10mosttoday.com/10-most-famous-urban-parks-in-the-world> [10.11.2015]
- 2014 city park facts, February 2014, Center for City Park Excellence, The Trust for Public Land, Washington, DC – San Francisco, CA
- Archer D., 2006, *Research note: urban parks and tourism*, Annals of Leisure Research, 9, 3/4, s. 277-282
- Ashworth G., Page S. J., 2011, *Urban tourism research: recent progress and current paradoxes*, Tourism Management, 32, 1, s. 1-15.
- Atlas Heelan Ch., 2015, *The world's 10 best cities for parks. Where the grass is always greener*, Frommer's, <http://www.frommers.com/slideshows/818821-the-world-s-10-best-cities-for-parks#slide837064> [05.12.2015]
- Au Ch. D., 1993, *A review of urban „green space” (open space and amenity area) planning in Hong Kong*, University of Hong Kong, Centre of Urban Planning and Environmental Management, Victoria, praca magisterska <http://hub.hku.hk/bitstream/10722/36891/1/FullText.pdf> [05.12.2015]
- Ballantyne R., Packer J., Hughes K., 2008, *Environmental awareness, interests and motives of botanic gardens visitors: Implications for interpretive practice*, Tourism Management, 29, 3, s. 439-444
- Bangs H. P., Mahler S. 1970, *Users of local parks*, Journal of the American Institute of Planners, 36, (September), s. 300-334
- Barker A., Manning N., Sirriyeh A., 2014, *‘The Great Meeting Place’: a study of Bradford’s City Park*, University of Bradford, Centre for Applied Social Research, Bradford

⁷⁴ Opis ogrodów w Kinsaj (Hangzhou): „W obrębie murów znajdują się ogrody piękne ze wszystkimi owocami, jakie człowiek mógł wymarzyć. Są tam piękne fontanny i kilka stawów, w których żyją wyśmienite ryby. W pośrodku stoi pałac ogromny i wspaniały” [Polo 1954, s. 370].

⁷⁵ https://en.wikipedia.org/wiki/Garden_tourism [05.12.2015].

- Behbahnai H. I., Khosravi F., 2012, *Persian garden between permanence and innovation from ancient to contemporary period*, <http://www.icomos.org/landscapes/english-text-final> - RESIZE.pdf [05.12.2015]
- Bowler I. R., Strachan A. J., 1976, *Visitor behaviour in urban parks*, Parks and Recreation, 41 (September), s. 18, 20, 22, 25
- Boyle R., 1983, *Survey of the use of small parks*, Australian Park and Recreation, 20, 4, s. 41-43
- Böhme G., 2002, *Filozofia i estetyka przyrody w dobie kryzysu środowiska naturalnego*, tłumaczenie J. Merecki, seria „Terminus Akademia”, 28, Oficyna Naukowa, Warszawa
- Breuste J., Rahimi A., 2015, *Many public urban parks, but who profits from them? The example of Tabriz, Iran*, Ecological Processes, 4, 6 <http://www.ecologicalprocesses.com/content/4/1/6> [05.12.2015]
- Burgess J., Harrison C., Limb M., 1988, *People, parks and urban green: a study of popular meanings and values for open spaces in the city*, Urban Studies, 25, 2, s. 455-473
- Chardin J., 1711, *Voyages de Monsieur le chavelier Chardin en Perse et autres lieux de l'Orient. Tome troisième*, Jean Louis de Lorme, Amsterdam, http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k1050394n.r=chevalier_de_chardin [05.12.2015]
- Charleton J. H., 1985, *National register of historic places inventory-nomination: Boston Common, National Park Service, November 1985*, <http://pdfhost.focus.nps.gov/docs/NHLS/Text/87000760.pdf> [05.12.2015]
- Chiesura A., 2004, *The role of urban parks for the sustainable city*, Landscape and Urban Planning, 68, 1, s. 129-138
- Cohen D., Sehgal A., Williamson S., Sturm R., McKenzie T. L., Lara R., Lurie N., 2006, *Park use and physical activity in a sample of public parks in the City of Los Angeles*, Technical Report, RAND Health, RAND Corporation, Santa Monica, CA – Arlington, VA – Pittsburgh, PA
- Collet M., 2011, *10 most beautiful urban parks on Earth*, <http://scribol.com/travel/10-most-beautiful-urban-parks-on-earth> [10.11.2015]
- Conard K., 2013, *World's most beautiful city parks*, May 2013, <http://www.travelandleisure.com/slideshows/worlds-most-beautiful-city-parks> [10.11.2015]
- Connell J., 2005, *Managing gardens for visitors in Great Britain: a story of continuity and change*, Tourism Management, 26, 2, s. 185-201
- Dalley S., 1993, *Ancient Mesopotamian gardens and the identification of the hanging gardens of Babylon resolved*, Garden History, 21, 1 (Summer), s. 1-13
- Dunn M., 2015, *Top 10 city parks in the world*, <http://www.tropicalsky.ie/city-breaks/top-10-city-parks-in-the-world> [10.11.2015]
- Eskandari S., Oladi Ghadikolaie J., 2013, *Assessment of ecotourism potential of urban forest parks based on effective factors in outdoor recreation, a case study: Sorkhe Hesar Forest Park*, World Applied Sciences Journal, 27, 8, s. 950-960
- Factors influencing visitor's choices to visit urban destinations. Prepared for: Ontario Ministry of Tourism and Recreation Canadian Tourism Commission Canadian Heritage Parks Canada*, June 2004, Global Insight, Inc., bez miejsca wydania
- Frische R., 2012, *Top ten city parks*, <http://www.rhinocarhire.com/Top-Ten/City-Parks.aspx> [10.11.2015]
- Garrod G., Pickering A., Willis K., 1993, *The economic value of botanic gardens: a recreational perspective*. Geoforum, 24, 2, s. 215-222
- Gothien M. L., 1928a, *A history of garden art. From the earliest times to the present days. In two volumes. Volume I*, J. M. Dent & Sons Limited – E. P. Dutton & Co. Ltd., London-Toronto – New York
- Gothien M. L., 1928b, *A history of garden art. From the earliest times to the present days. In two volumes. Volume II*, J. M. Dent & Sons Limited – E. P. Dutton & Co. Ltd., London-Toronto – New York
- Harnik P., Welle B., 2009, *Measuring the economic value of a city park system*, Center for City Park Excellence, The Trust for Public Land, Washington, DC – San Francisco, CA
- Ho C., Sasidharan V., Elmendorf W., Willits F. K., 2005, *Gender and ethnic variations in urban park preferences, visitation, and perceived benefits*, Journal of Leisure Research, 37, 3, s. 281-306
- Honarfar L., 2008, *Historical guide to Esfahan*, Dejnepesht Publications, Esfahan

- How cities use parks to...promote tourism*, City Parks Forum Briefing Report 09, 2005, American Planning Association, Chicago, IL
- James R., 2014, *The 14 best city parks in the world*, <http://hiconsumption.com/2014/08/the-14-best-city-parks-in-the-world> [10.11.2015]
- Kalantari A., 2011, *Persian paradise gardens: history, elements, influences*, University of Southern California, Faculty of the University of Southern California School of Architecture, August 2011, Los Angeles, praca magisterska, <http://digitallibrary.usc.edu/cdm/ref/collection/p15799coll127/id/651735> [05.12.2015]
- Kaplan S., 1979, *Perception and landscape: conceptions and misconceptions*, [w:] Elsner G. H., Smardon R. C. (red.), *Proceedings of our national landscape: a conference on applied techniques for analysis and management of the visual resource*, Incline Village, Nev., April 23-25, 1979, General. Technical Report PSW-GTR-35, Berkeley, CA, Pacific Southwest Forest and Range Experiment Station, Forest Service, U.S. Department of Agriculture, s. 241-248
- Kaplan S., Wendt J. S., 1972, *Preference and the visual environment: complexity and some alternatives*, EDRA 3: Research and Practice, Proceedings of the EDRA3/AR8 Conference, <http://www.edra.org/content/preference-and-visual-environment-complexity-and-some-alternatives> [05.12.2015]
- Konijnendijk C. C., Annerstedt M., Nielsen A. B., Maruthaveeran S., 2013, *Benefits of urban parks: a systematic review*, University of Copenhagen – International Federation of Parks and Recreation Administration, Copenhagen – Alnarp
- Kraus R., 1984, *Recreation and leisure in modern society. Third edition*, Scoll, Foresman and Company, Glenview, IL – London
- Kromolicka M., 2010, *Atrakcyjność turystyczna Kuala Lumpur*, Uniwersytet Warszawski, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych, Warszawa, praca magisterska
- Law Ch. M., 1996, *Urban tourism. Attracting visitors to large cities*, Tourism, Leisure & Recreation Series, Mansell Publishing Limited, London – New York
- Lew A. A., 1987, *A framework of tourist attraction research*, Annals of Tourism Research, 14, 4: 553-575
- Liu J., Wong R., Chen T., 2010, *Factors of spatial distribution of recreation areas in peri-urban Beijing*, Journal of Geographical Sciences, 20, 5, s. 741-756
- Moore R., 2015, *The 10 best parks*, The Guardian 7 August, 2015, <http://www.theguardian.com/culture/2015/aug/07/10-best-parks-urban-green-spaces-high-line-new-york-hampstead-london-park-guell-barcelona> [10.11.2015]
- More T. A., Stevens T., Allen P. G., 1988, *Valuation of urban parks*, Landscape and Urban Planning, 15, 1/2, s. 139-152
- Murillo Viu J., Romani Fernández J., Suriñach Coralt J., 2008, *The impact of heritage tourism on a urban economy: the case of Granada and the Alhambra*, Tourism Economics, 14, 2, s. 361-376
- Park Atlantic urban parks and green areas action plan. For cities of Angers, Limerick, Pau-Pyrénées, Santiago de Compostela, Vila Nova de Famalicão*, November 2012, ParkAtlantic, Cunnane Stratton Reynolds Land Planning & Design, Dublin
- Pawlak A., 2009, *Ogrody chińskie*, Wydawnictwo Trio – Instytut Konfucjusza w Krakowie – Polskie Stowarzyszenie Sztuki Orientu, Kraków
- Polo M., 1954, *Opisanie świata*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa, tłum. A. Czerny, wstęp i przypisy M. Lewicki
- Rahnama M. R., Akbari M., 2013, *Analysis the principles and dimensions of urban parks with point on green spaces in Mashhad city, Iran*, America Journal of Engineering Research, 2, 2, s. 136-143
- Report on the public use of Central Park*, April 2011, Central Park Conservancy, New York, NY
- Sherer P. M., 2003, *Why America needs more city parks and open space. The benefits of park*, The Trust for Public Land, San Francisco, CA
- Studnicka A., 2007, *Raj zmysłów*, Estetyka i Kultura, 12, 1, s. 211-224
- Sweet R., 2012, *Cities and the Grand Tour: the British in Italy, c. 1690-1820*, Cambridge University Press, Cambridge
- Szymańska B., 2001, *Buddyzm w Japonii*, [w:] Szymańska B. (red.) *Filozofia Wschodu*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, s. 269-283

- Taylor D., 1999, *Central Park as a model for social control: urban parks, social class, and leisure behavior in 19th century America*, *Journal of Leisure Research*, 31, 4, s. 420-477
- Temple W., 1908, *Upon the garden of Epicurus; or, of gardening in the year 1685*, [w:] *Sir William Temple upon the gardens of Epicurus, with other XVIIth century garden essays: introduction by Albert Forbes Sieveking, F.S.A.*, Chatto and Windus Publishers, London, s. 3-65
- The Persian Garden*, 2011, <http://whc.unesco.org/uploads/nominations/1372.pdf> [05.12.2015]
- The world's best and worst parks*, <http://www.pps.org/reference/september2004bestworst> [10.11.2015]
- Towner J., 1995, *What is tourism's history?*, *Tourism Management*, 16, 5, s. 339-343
- Urbańczyk M., 2012, *Parki obwodnicowe jako sposób wykorzystania przestrzeni miejskiej pozostałej po murach obronnych. Geneza i charakterystyka na przykładzie wybranych miast europejskich*, *Przeźrenie i Forma*, 17, s. 395-406
- Valera S., 2015, *10 amazing city parks of the world (PHOTOS)*, March 9, 2015, <http://www.weather.com/travel/news/beautiful-city-parks-world-photos-20140902#/1> [10.11.2015]
- Veal A. J., 2006, *The use of urban parks*, *Annals of Leisure Research*, 9, 4, s. 245-277
- Villiers Stuart C. M., 1913, *Gardens of the Great Mughuls*, Adam and Charles Black, London
- Walcher H. A., 1998, *Between paradise and political capital: the semiotics of Safavid Isfahan*, [w:] Albert J., Bernhardsson M., Kenna M. (red.) *Middle Eastern natural environments: lessons and legacies*, Yale University Press, New Haven, CN, s. 330-345
- Warner A., 2013, *The 10 American cities with the best parks*, *Business Insider*, <http://www.businessinsider.com/us-cities-with-the-best-parks-2013-6> [05.12.2015]
- Wilkie K., Roach R., 2004, *Green among the concret. The benefits of urban natural capital*, A Natural Capital Project Discussion Paper, April 2004, Calgary
- Wong K., Domros M., 2004, *Users' perception of Kowloon Park, Hong Kong: visiting patterns and scenic aspects*, *Chinese Geographical Science*, 14, 3, s. 268-275
- World's 15 most beautiful city parks*, April 21, 2014, <http://www.fodors.com/news/photos/worlds-15-most-beautiful-city-parks> [10.11.2015]
- Zachariasz A., 2011, *Krajobrazy pamięci wyrazem tożsamości miejsca*, [w:] Bernat S. (red.) *Niematerialne wartości krajobrazów kulturowych*, *Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego PTG*, 15, Komisja Krajobrazu Kulturowego, Sosnowiec 2011, s. 310-326
- Zheng B., Zhang Y., Sibley J., Deng J., Robinson C., 2007, *Impact of urban trees and landscaping on tourism and sustainable development*, Auburn University, School of Forestry & Wildlife Sciences, Auburn, AL., <http://sofew.cfr.msstate.edu/papers/Zheng09.pdf> [05.12.2015]

Strony internetowe

- <http://cafeorquideatenerife.com/sitio-litre> [05.12.2015]
- https://cs.wikipedia.org/wiki/Sala_terrena [05.12.2015]
- https://cs.wikipedia.org/wiki/Valdštejnská_zahrada [05.12.2015]
- <https://de.wikipedia.org/wiki/Retiro-Park> [05.12.2015]
- https://de.wikipedia.org/wiki/Tschehel_Sotun [05.12.2015]
- https://en.wikipedia.org/wiki/Birkenhead_Park [05.12.2015]
- https://en.wikipedia.org/wiki/Central_Park [05.12.2015]
- https://en.wikipedia.org/wiki/Chehel_Sotoun [05.12.2015]
- [https://en.wikipedia.org/wiki/Exposición_Nacional_de_Minería_\(1883\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Exposición_Nacional_de_Minería_(1883)) [05.12.2015]
- https://en.wikipedia.org/wiki/Flagstaff_House [05.12.2015]
- https://en.wikipedia.org/wiki/Hyde_Park,_London [05.12.2015]
- https://en.wikipedia.org/wiki/Park_Güell [05.12.2015]
- https://en.wikipedia.org/wiki/Princes_Park,_Liverpool [05.12.2015]
- https://en.wikipedia.org/wiki/Urban_park [05.12.2015]
- [https://en.wikipedia.org/wiki/Seawall_\(Vancouver\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Seawall_(Vancouver)) [05.12.2015]
- https://en.wikipedia.org/wiki/Stanley_Park [05.12.2015]
- https://en.wikipedia.org/wiki/Victoria_Barracks,_Hong_Kong [05.12.2015]
- https://es.wikipedia.org/wiki/Bosque_del_Recuerdo [05.12.2015]

https://es.wikipedia.org/wiki/Fuente_del_Ángel_Caído [05.12.2015]
https://es.wikipedia.org/wiki/Palacio_del_Buen_Retiro [05.12.2015]
https://es.wikipedia.org/wiki/Palacio_de_Cristal_del_Retiro [05.12.2015]
https://es.wikipedia.org/wiki/Parque_del_Retiro_de_Madrid [05.12.2015]
https://fr.wikipedia.org/wiki/Jardin_du_Luxembourg [05.12.2015]
<http://parkscore.tpl.org/methodology.php> [05.12.2015]
https://pl.wikipedia.org/wiki/Park_miejski [05.12.2015]
https://pt.wikipedia.org/wiki/Parque_Ibirapuera [05.12.2015]
<https://sites.google.com/site/madridcandidatacapitaleuropea/parques-y-Jardines/Jardines-de-el-buen-retiro> [05.12.2015]
<http://whc.unesco.org/document/115743> [05.12.2015]
<http://www.centralparknyc.org/about/about-cpc> [05.12.2015]
<http://www.centralparknyc.org/about/history.html> [05.12.2015]
<http://www.chinahighlights.com/hong-kong/attraction/hongkong-park.htm> [05.12.2015]
<http://www.esmadrid.com/informacion-turistica/centro-cultural-casa-de-vacas> [05.12.2015]
<http://www.horydoly.cz/turiste/valdstejska-zahrada-pro-ceskeho-naboba.html> [05.12.2015]
<http://www.iranicaonline.org/articles/chardin-sir-john> [05.12.2015]
<http://www.lcsd.gov.hk/en/parks/hkp> [05.12.2015]
http://www.lcsd.gov.hk/en/parks/hkp/facilities/childrens_playground.html [05.12.2015]
http://www.lcsd.gov.hk/en/parks/hkp/facilities/clock_tower.html [05.12.2015]
http://www.lcsd.gov.hk/en/parks/hkp/facilities/olympic_square.html [05.12.2015]
http://www.lcsd.gov.hk/en/parks/hkp/facilities/sports_centre.html [05.12.2015]
http://www.lcsd.gov.hk/en/parks/hkp/facilities/squash_centre.html [05.12.2015]
http://www.lcsd.gov.hk/en/parks/hkp/facilities/vantage_point.html [05.12.2015]
<http://www.lcsd.gov.hk/en/parks/hkp/layoutplan.html> [05.12.2015]
http://www.lcsd.gov.hk/en/parks/hkp/other_services/refreshment.html [05.12.2015]
http://www.lcsd.gov.hk/en/parks/hkp/specialties/edward_youde_intro.html [05.12.2015]
http://www.lcsd.gov.hk/en/parks/hkp/specialties/forsgate_intro.html [05.12.2015]
http://www.lcsd.gov.hk/en/parks/hkp/specialties/old_and_valuable.html [05.12.2015]
<http://www.parkguell.cat/en/park-gueell/over-a-hundred-years-of-history/> [05.12.2015]
http://www.madrid.es/UnidadesDescentralizadas/Educacion_Ambiental/ContenidosBasicos/Publicaciones/Retiro/SendaBotánicaRetiro11.pdf [05.12.2015]
<http://www.turistika.cz/mista/valdstejska-zahrada> [05.12.2015]

Tourist attractiveness of parks on the urban areas – an overview of the problem

Key words: garden, urban park, tourist attractiveness

Abstract:

A park is a planned space with planted, semi-natural, or natural vegetation. Usually parks are organized for human enjoyment and recreation, but some of them were established for protection of wildlife. Park and garden express the harmony that should exist between man and nature. Since ancient times gardens have been visited by travellers. Some of parks and gardens, as Central Park in New York City, or Parc Güell in Barcelona, have gotten a lot of attention of tourists recently, not only by they natural values, but by cultural values too. Parks on urban areas consist not only of grass areas, trees and rocks, but a lot of them also contain historical buildings, monuments, fountains, as well as infrastructure for active recreation – playgrounds, sport fields, walking and biking trails, etc. The article shows tourist attractiveness of park located on urban areas. At the beginning author presented data from top world's city parks rankings. The second part of the article includes short description of four urban parks: in Prague (Czech Republic), in Madrid (Spain), in Isfahan (Iran) and in Victoria (Hong Kong).